

<https://ssoss.ui.ac.ir/?lang=en>

Strategic Research on Social Problems in Iran

E-ISSN: 2645-7539

Vol. 11, Issue 1, No.36, Spring 2022, pp. 1-32

Received: 27.01.2022 Accepted: 16.05.2022

Research Paper

Scientific Freedom in the Academic Environment: Challenges, Strategies, and Consequences

Sara Khorsand

Ph.D. Student in Sociology, Department of Social Sciences, Faculty of Humanities & Social Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran

khorsand.sr@gmail.com

Heydar Janalizadeh Choobbasti*

Associate Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Humanities & Social Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran

hjc@umz.ac.ir

Nader Razeghi

Associate Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Humanities & Social Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran

razeghi@umz.ac.ir

Introduction

Higher education is expected to encourage students to participate in the comprehensive development and solution of social crises and problems and improve the level of public knowledge and culture in addition to its traditional mission of knowledge production (Ghofrani, 1385: 75). Playing such roles requires implications and provision of conditions, the most important of which are scientific independence and freedom. Universities can use these two characteristics to play an effective role in scientific development and ultimately comprehensive and sustainable development. However, the study of academic freedom in different countries of the world shows that this fundamental value in higher education institutions has always faced problems and threats. In Iran, too, given that higher education institutions have been established to train the human resources needed in the industrial, agricultural, and service sectors from the beginning, the social view of these institutions as part of the government bureaucracy and in line with the role assigned to them has always been considered as a tool (Raziq Marandi, 2014: 20). Javadani et al. (2008) consider centralism, the rule of traditional bureaucracy, and the lack of scientific independence, as one of the weaknesses of Iran's higher education and thus regard government intervention in the higher education system as a serious threat to it. In addition, a review of research on academic freedom in Iran shows that it has paid less attention to barriers to academic freedom, coping strategies, and consequences of such a situation. Based on such necessities, this study, with a sociological perspective and analysis, examined the bottlenecks, strategies, and consequences of scientific freedom in education and research aspects, as well as dissemination from the faculty members' perspectives in Iranian public universities.

Materials and Methods

This research was conducted with a qualitative research approach and the method of Grounded Theory of Corbin and Strauss, 4th edition. The study population included the faculty members of public universities across the country. The data collection tool was in-depth semi-structured interviews with 35 professors in the form of theoretical sampling, which provided a comprehensive condition for this study. To

analyze the collected data, the coding process was performed in the 3 levels of open, axial, and selective modes. Consequently, an analytical model of the challenges and bottlenecks of academic freedom was extracted from the data.

Discussion of Results and Conclusions

Scientific freedom in the Iranian university environment is struggling with many different bottlenecks. The factors that

*Corresponding author

Khorsand, S., Janalizadeh Choobbasti, H., and Razeghi, N. (2022). Scientific freedom in the academic environment: challenges, strategies, and consequences. *Strategic Research on Social Problems in Iran University of Isfahan*, 11(1), 1-32.

2645-7539 / © 2022 University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<http://dx.doi.org/10.22108/srsp.2022.132471.1773>

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.23221453.1401.11.1.1.8>

have created these bottlenecks and the negative consequences that have resulted from them are not exclusive of any of the social spaces of science both from inside and outside. Such a finding is largely consistent with Mojab (1995); he pointed out that the problems related to academic freedom come from various sources, such as governments, societies, and also higher education institutions themselves. The type of political atmosphere and the way governments behave, as well as the political relations of governments with each other, along with centralism in the structure of higher education and weak participation, lead to government's control and independence of action from the university.

In addition, the shortcomings of oversight and coordination and the culture that governs the university environment make the optimal implementation of scientific activities challenging. Cultural conditions prevailing in the society, the existing socio-political conditions, lack of serious support for the professional activities of academics outside the institution of science and not providing conditions for using scientific capacities to solve the country's problems have caused isolation of academics and separation between university and society. The unfavorable economic conditions of the country, financial dependence of the universities on the government, and lack of providing the required expenses along with livelihood concerns have also challenged the optimal implementation of professional responsibilities. Lack of job stability and mental concerns due to the contractionary and expansionary policies of governments and individual personality traits and excessive conservatism have reduced the focus on scientific activities and undermined the quality of higher education. The sum of these factors has overshadowed the proper functions of universities and lowered their efficiencies. Therefore, the Iranian government's legal support and guarantee of academic freedom for universities are essential for the higher education system to adhere to its professional mission and reach its effectiveness and efficiency.

Keywords: Scientific Freedom; Academic Atmosphere; Bottlenecks And Challenges; Strategies; Consequences; Qualitative Approach

References

- Aalipor, Y., Izadi, S., Salehi Omran, E., and Safar Haidari, H. (2020). Academic freedom in the higher education system of Iran. *Journal of Sociology of Social Institutions*, 7(15), 267-296 (In Persian).
- American Association of University Professors. (1915). *Declaration of principles on academic freedom and academic tenure*, Accessed November 27, 2016. <http://www.akronaaup.org/documents/AAUP1915.pdf>. PDF.
- Austin, A. (1990). Faculty cultures, faculty values, *New Directions for Institutional Research*, 17 (68), 61-74.
- Brubacher, J. S. (1977). *On the philosophy of higher education*, San Francisco: Jossey-Bass Publishers
- Chapman, A. R. (1996). A violations approach for monitoring the international covenant on economic social and cultural rights, *Human Rights Quarterly*, 18 (1), 23-66.
- Coleman, J. S. (2011). *Foundations of social theory*, translated by Manouchehr Sabouri, Ney Publication. (In Persian).
- Corbin, J., and Strauss, A. (2015). *Basics of qualitative research techniques and procedures for developing grounded theory* (Forth Edit), Thousand Oaks: CA: SAGE.
- Dehghani, Y., Marzoghi, R., Faghieh, N., Fouladchang, M. (2011). Evaluation of scientific freedom of Shiraz University professors according to demographic variables, *Journal of Curriculum Research*, 19(2), 29-56 (In Persian).
- Ennab, T. (2014). *Academic freedom among faculty members in some Jordanian universities and the problems they encounter when practicing them and proposals for development*, Unpublished master thesis, Yarmouk University: Irbid, Jordan.
- Eslami, R., and Moradi, P. (2016). Academic freedom in international human rights law, *Constitutional Law*, 13(1), 27-71 (In Persian).
- Ferasatkah, M. (2003). Academic freedom. *Journal of Parliament and Research*, 10(41), 102-140 (In Persian).
- Ghani Rad, M.A. (2000). *Sociology of the rise and fall of science in Iran*, First Edition, Tehran: Madineh Publishing Institute (In Persian).
- Ghani Rad, M.A. (2017). *Failure of Iranian university, discussion of humanities and executive institutions of humanities and society*, <https://www.maslahat.ir> (In Persian).
- Gofrani, M.B. (1998). Structural issues of Iran's higher education system and ways out of it in the fifth program. *Parliament and Research*, 10(41), 74-100. (In Persian).
- Gofrani, M.B. (2007). Structural issues of Iran's higher education system and ways out of it in the fourth program. *Parliament and Research*, 10(41), 73-100 (In Persian).
- Guba, E. G., and Lincoln, Y. S. (1989). *Fourth generation evaluation*, Newbury Park: CA: Sage.
- Higgins, J. (2000) Academic freedom in the new south africa. boundary 2, *International Journal of Literature and Culture*, 27 (1), 97-119
- Hook, S. (1970). *Academic freedom and academic anarchy*, New York: Cowles.
- Hoffmann, F., and Kinzelbach, K. (2018). *Forbidden knowledge academic freedom and political repression in the university sector can be measured. this is how*, Berlin Germany: published by global public policy institute (GPPi).
- In search of a path from the Imam's words. (1979). Office 21, Amirkabir Publishing Institute (In Persian).
- Janalzadeh Choob Basti, H. (1999). An analysis of social theories of science and technology development, *Journal of Rahyaf*, 9(21), 35-46 (In Persian)
- Javdani, H., Tofighi, J., Ghazi Tabatabaee, M., and Pardakhtchi, M.H. (2008). Managerial subsystem in Iranian higher education: past, present and future. *Journal of Research and Planning in Higher Education*, 14(2), 139-161 (In Persian).
- Johnson, G. (1998). *Universal declaration of human rights and its history*. translated by Mohammad Jafar Poyandeh, first edition, Tehran: Ney Publication (In Persian).
- Karimian, Z., Kojouri, J., Lotfi, F., & Amini, M. (2012). Higher education administration and accountability the necessity of autonomy and academic freedom from faculties' viewpoint. *Iranian Journal of Medical Education*, 11 (8), 855-863 (In Persian).

- Lesnaf, M.A. (2006). *Twentieth-century political philosophers*, translated by Khashayar Dihami, first edition, Tehran Nashr (In Persian).
- Mojab, S. (1995). *Academic freedom 3 education and human rights, Iran* London: Zed books and world university service.
- Mohammadzadeh, M., Shirbagi, N., & Bolandhematan, K. (2021). Academic freedom: a qualitative analysis of representing the experiences of science stakeholders in Iran. *Journal of Science & Technology Policy*, 14(2), 35-50 (In Persian).
- Neave, G. (2003). *The dialogue between higher education research and practice. institutional research: from case study to strategic instrument*. Netherlands: Kluwer academic publishers.
- Neave, G., and Vught, F.A. (1994). *Government and higher education relationships across three continents: the winds of change*, Oxford: Pergamon Press.
- Raziq Marandi, H. (2015). Effective institutional independence of the Public Universities in Iran: necessary dynamism in the global space. *Journal of Research and Planning in Higher Education*, 20(4), 1-28 (In Persian).
- Salimi, J., & Abdi, A. (2017). Study of faculty members' ideas and perceptions of the concept of academic freedom. *Journal of Iranian Higher Education*. 9(3), 57-88 (In Persian).
- Searle, J. (1972). *The campus war*. England: Penguin Books .
- Westa, S. (2017). *Higher education research in the 21st century series*, What does academic freedom mean for academics? a case study of the university of bologna and the national university of Singapore boston: Sense publishers.
- World University Service. (1998). *The lima declaration on academic freedom and autonomy of higher education*.
- Zakersalehi, G.R., & Zakersalehi, A. (2010). The study of science centers manager's views on academic autonomy in Iran. *Journal of Iranian Higher Education*, 3(1), 33-59 (In Persian).

<http://dx.doi.org/10.22108/srsp.2022.132471.1773>

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.23221453.1401.11.1.1.8>

پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران
سال یازدهم، شماره پیاپی (۳۶)، شماره اول، بهار ۱۴۰۱، ص ۱-۳۲
تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۰۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۲۶

مقاله پژوهشی

آزادی علمی در فضای دانشگاهی، چالش‌ها، استراتژی‌ها و پیامدها^۱

سارا خرسند، دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر،

ایران

khorsand.sr@gmail.com

حیدر جانعلی زاده چوب‌بستی* ، دانشیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران،

بابلسر، ایران

hjc@umz.ac.ir

نادر رازقی، دانشیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران

razeghi@umz.ac.ir

چکیده

آزادی علمی به اختیار و حق انتخاب همراه با امنیت در انجام دادن فعالیت‌های آکادمیک اشاره دارد. بهره‌مندی فضای دانشگاهی از آن، شرط لازم و ضروری برای ایفای نقش‌های علمی و انجام دادن مسئولیت‌های اجتماعی است. آیا فضای دانشگاهی ایران در برخورداری از آزادی آکادمیک با چالش‌ها و تنگناهایی مواجه است؟ این تنگناها، به چه صورت است؟ چه علل و زمینه‌هایی سبب چنین تنگناهایی شده است؟ در مواجهه با این تنگناها، چه استراتژی‌هایی اتخاذ شده است؟ این تنگناها، چه پیامدهایی، به همراه داشته است؟ در مطالعه جامعه‌شناختی حاضر، با رویکرد کیفی و روش نظریه داده بنیاد، به بررسی این مسائل، پیرامون آزادی علمی در ابعاد آموزشی، پژوهشی و انتشار آن از منظر اعضای هیئت علمی در دانشگاه‌های دولتی بررسی و داده‌های آن با انجام دادن مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته جمع‌آوری شد و در نهایت، با ۳۵ نفر از استادان رشته‌های مختلف دانشگاه‌های دولتی سراسر کشور، به اشباع نظری رسید. مقوله اصلی آن، چالش‌ها و تنگناهای آزادی علمی است که از موجبات علی (۴ مقوله)، عوامل مداخله‌گر (۶ مقوله)، عوامل زمینه‌ای (۳ مقوله) تشکیل شده است. مشارکت‌کنندگان این مطالعه، دو استراتژی متضاد (انطباق‌پذیری و مقاومت) را در مواجهه با این تنگناها برگزیدند. آنها از کاهش کیفیت آموزش و پژوهش، کاهش رسالت حرفه‌ای، فاصله گرفتن از دانشمندپروری، نداشتن احساس کارآیی و اثربخشی، منزوی شدن دانشمندان و کوچ‌دهی نخبگان به‌عنوان برخی پیامدهای منفی کمبود آزادی علمی در فضای دانشگاهی یاد کردند.

واژه‌های کلیدی: آزادی علمی، فضای دانشگاهی، تنگناها و چالش‌ها، استراتژی‌ها، پیامدها، رویکرد کیفی

^۱ - این مقاله برگرفته از رساله دکتری رشته جامعه‌شناسی، گرایش جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران است.

* نویسنده مسئول

خرسند، س.؛ جانعلی زاده چوب‌بستی، ح. و رازقی، ن. (۱۴۰۱). آزادی علمی در فضای دانشگاهی، چالش‌ها، استراتژی‌ها و پیامدها. پژوهش‌های راهبردی مسائل

اجتماعی ایران، ۱۱(۱)، ۱-۳۲.

2322- 343X/ © 2022 University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<http://dx.doi.org/10.22108/srsp.2022.132471.1773>

<https://dori.net/dor/20.1001.1.23221453.1401.11.1.1.8>

مقدمه و بیان مسئله

از آموزش عالی به‌عنوان یکی از ارکان مهم و به عبارتی، تکیه‌گاه دولت‌ها برای تحقق توسعه پایدار، انتظار می‌رود که علاوه بر پای‌بندی به رسالت سنتی خود در تولید دانش با پژوهش و توسعه منابع انسانی، در توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه، حل بحران‌ها و معضله‌های اجتماعی و ارتقای دانش و فرهنگ عمومی مشارکت داشته باشد (غفرانی، ۱۳۸۵: ۷۵). ایفای چنین نقش‌هایی، خود به لزوم و فراهم‌آمدن شرایطی نیاز دارد که از مهم‌ترین آن استقلال و آزادی علمی است. نیو^۱ (۲۰۰۳) استقلال و آزادی علمی را شرط لازم برای انجام‌دادن بهینه مسئولیت‌های دانشگاهی می‌داند. همچنین، آزادی علمی و استقلال دانشگاه را پیش‌شرط جست‌وجوی نامحدود و ترویج دانش می‌دانند (ذاکرسالحی و ذاکرسالحی، ۱۳۸۹: ۳۴). دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی به‌اعتبار این دو ویژگی، نقش مؤثری در توسعه علمی و درنهایت، توسعه همه‌جانبه و پایدار دارند.

ازمنظر بانک جهانی، شالوده آزادی علمی برگرفته از آزادی‌های فردی و مدنی است که بعدها به حوزه آموزش عالی وارد شده است. سرآغاز بهره‌گیری از مفهوم آزادی علمی به دانشگاه‌های آلمان بازمی‌گردد که بر دو اصل آزادی فلسفه‌پردازی و آزادی تحقیق تأکید داشته‌اند (کریمیان و همکاران، ۱۳۹۰: ۸۵۶). در تعریف مفهوم آزادی علمی هاگینز^۲ (۲۰۰۰) آزادی علمی را حق تحقیق، تدریس، سخنرانی، انتشار مقاله‌ها و کتاب‌ها با رعایت هنجارها و استانداردهای علمی و بدون نگرانی از دخالت یا تنبیه احتمالی می‌داند. وی همچنین در تعریف این مفهوم، به تداوم گفت‌وگو آزادانه در جامعه علمی، شفاف‌بودن و ارزیابی منتقدانه تولیدهای علمی توجه می‌کند. آستین^۳ (۱۹۹۰) نیز در ضرورت آزادی علمی اشاره می‌کند که استقلال و آزادی علمی در زمره الزام‌های اصلی هر نظام دانشگاهی ایده‌آل و مطلوب است. استقلال و آزادی

علمی در آموزش و پژوهش، ضامن کیفیت و حافظ شکل‌گیری ایده‌های خلاق و چالش‌برانگیز در جامعه دانشگاهی است.

بررسی آزادی آکادمیک در کشورهای مختلف جهان نشان می‌دهد که این ارزش اساسی در مؤسسه‌های آموزش عالی همواره با مشکلات و تهدیدهایی مواجه بوده است. مجاب^۴ (۱۹۹۵) معتقد است که این مشکلات، از منابع مختلفی همچون دولت‌ها، جامعه و نیز از درون خود مؤسسه‌های آموزش عالی نشئت می‌گیرد. شاپمان^۵ (۱۹۹۶) معتقد است که اقتدار دولت تهدید اصلی بر آزادی آکادمیک محسوب می‌شود. شیوه‌های سرکوب‌گرانه درباره ابراز عقاید دانشگاهیان، محدودیت تحقیق درباره موضوع‌های خاص، دسترسی به منابع، انتشار موضوع‌های خاص و همکاری علمی بین‌المللی، نمونه‌هایی از اعمال محدودیت دولت بر دانشگاه‌هاست.

با تهدیدهای مختلفی که آزادی آکادمیک همواره با آن مواجه بوده است، به‌خصوص در نیمه دوم قرن بیستم و با ظهور دولت‌های فاشیستی و تمامیت‌خواه و تجربه جنگ‌های جهانی (جانسون، ۱۳۷۷)، برخی سازمان‌های جهانی را بر آن داشت که از آموزش عالی به‌طور عام و آزادی آکادمیک به‌طور خاص حمایت کنند. انجمن آمریکایی استادان دانشگاه^۶ (۱۹۱۵)، اعلامیه جهانی حقوق بشر (جانسون، ۱۳۷۷)، اعلامیه لیما (۱۹۸۸)، اعلامیه دارالسلام و اعلامیه کامپلا (اسلامی و مرادی، ۱۳۹۵) انجمن‌ها و سازمان‌هایی هستند که در حمایت از آزادی آکادمیک شکل گرفتند.

در ایران نیز با توجه به اینکه مؤسسات آموزش عالی از ابتدای تاسیس، توسط دولت و به منظور تربیت نیروی انسانی مورد نیاز بخش‌های صنعتی، کشاورزی و خدماتی شکل گرفتند، نوع نگاه اجتماعی به این مؤسسه‌ها، به‌عنوان بخشی از بوروکراسی دولتی و در راستای نقش واگذار شده به آنها،

⁴ Mojab

⁵ Chapman

⁶ American Association of University Professors (AAUP)

¹ Neave

² Haggins

³ Austin

کیفیت مشاغل کنونی، کیفیت زندگی شهروندان و بالاتر از آن، الگوها و کیفیت رهبری آینده جامعه را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد.

علاوه بر این، بررسی تحقیق‌های انجام شده درباره آزادی علمی در ایران نشان می‌دهد که در این تحقیق‌ها به تنگناهای آزادی آکادمیک کمتر توجه شده است. نبود پژوهشی در این زمینه هنگامی شدت بیشتری می‌یابد که علاوه بر بررسی تنگناهای آزادی آکادمیک در فضای دانشگاهی، عواملی چون بررسی استراتژی‌های مواجهه با این تنگناها از منظر اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها و نیز بررسی پیامدهای چنین وضعیتی، محورهای جامعه‌شناختی باشد. این پژوهش براساس چنین ضرورت‌هایی، برای طرح و پاسخ به سؤال‌های ذیل از منظر اعضای هیئت علمی در دانشگاه‌های کشور شکل گرفت.

- چه موقعیت‌ها و زمینه‌هایی، فضای دانشگاهی ایران را در برخورداری از آزادی آکادمیک با چالش مواجه کرده است؟
- دانشگاهیان ایرانی در مواجهه با این چالش‌ها، چه استراتژی‌هایی را اتخاذ کرده‌اند؟
- از منظر آنها، چالش‌های آزادی آکادمیک در فضای دانشگاهی و موانع تحقق آن در ابعاد آموزشی، پژوهشی و انتشار یافته‌ها، چه پیامدهایی را به همراه داشته است؟

مبانی نظری و تجربی پژوهش

آزادی آکادمیک با نظریه‌ها و رویکردهای مختلفی بیان می‌شود. از آنجا که ازدیدگاه جامعه‌شناسی، علم ابعاد ذهنی، فرهنگی و اجتماعی دارد و از طرفی هم این عوامل نقش تعیین‌کننده‌ای در پیشرفت علم و کارکرد دانشگاه‌ها دارند؛ بنابراین در بررسی آزادی علمی به‌عنوان یکی از لازمه‌های تولید و پیشرفت علم، ضروری است بر عوامل اثرگذار بر نهاد علم توجه شود.

مرتون در اشاره به عوامل اثرگذار بر نهاد علم، به ارزش‌های متفاوتی همچون نژادگرایی، ملی‌گرایی، اقتدار سیاسی، مذهبی و اقتصادی و سنت‌گرایی عامیانه توجه دارد

همواره نگاهی ابزاری بوده است (رازق‌مرندی، ۱۳۹۳: ۲۰) و با وجود اینکه هر دو مفهوم آزادی علمی و استقلال تشکیلاتی، قرن‌ها در حوزه علمیه به‌عنوان اصول زیربنا و رموز پویای فعالیت‌های حوزوی، به رسمیت شناخته شده است؛ اما هیچ‌گاه از این اصول در تاریخ نهاد دانشگاه کشور پذیرش و حمایت جدی نشده است. به‌ویژه پس از انقلاب، این اصول تردیدآمیز، بدبینانه و کنترل‌گرا بوده است (غفرانی، ۱۳۸۲). این درحالی است که مطالبه راهبردی جمهوری اسلامی از دانشگاه‌ها و مدیران آن در همه سال‌ها و دوره‌ها همیشه تولید علم مجاهدانه برای حل مسائل و مشکلات جامعه بوده است. همانطور که امام بر نقش سرنوشت‌ساز دانشگاه تأکید کرده‌اند. «دانشگاه، مرکز سعادت و درمقابل شقاوت یک ملت است. از دانشگاه باید سرنوشت یک ملت تعیین شود» (در جست‌وجوی راه از کلام امام، ۱۳۵۸) و سند چشم‌انداز بیست ساله کشور، ایران ۱۴۰۴ را ایرانی معرفی می‌کند که به‌لحاظ فنی و علمی، براساس توسعه مبتنی بر دانایی، به قدرت اول منطقه تبدیل شده است و در برنامه پنجم توسعه و نقشه جامع علمی کشور نیز به استقلال و آزادی علمی در دانشگاه‌ها به‌عنوان یکی از جهت‌گیری‌های اصلی آموزش عالی به‌طور مکرر تأکید شده است. با وجود چنین تأکیدهایی، نتایج برخی از تحقیق‌ها بر کم‌بودن فضای دانشگاهی ایران از آزادی علمی اشاره دارد و به همین خاطر، بر ضرورت تغییر در میزان اختیارها، میزان آزادی علمی و استقلال دانشگاه‌های ایران تأکید شده است. جاودانی و همکاران (۱۳۸۷) تمرکزگرایی، حاکمیت دیوان‌سالاری سنتی و شکل‌نگرفتن استقلال علمی را جزء نقاط ضعف آموزش عالی ایران می‌دانند و مداخله‌گری دولت در نظام آموزش عالی را تهدیدی جدی به‌شمار می‌آورند. قانعی‌راد (۱۳۹۶) به نداشتن کارایی و اثربخشی دانشگاه در نبود آزادی آکادمیک تحت تأثیر فشار مداخله‌های بیرونی اشاره می‌کند و معتقد است که این محدودیت موجب ناتوانی از برآورده کردن الزام‌های کیفی فعالیت‌های آموزشی، پژوهشی، مشاوره و خدمات اجتماعی می‌شود که این کوتاهی نه‌تنها

مانع آن است. همچنین، ضروری است به عوامل درون نهاد علم توجه شود؛ زیرا زمینه‌های تحقق آزادی را فراهم می‌کند و یا مانع از رواج آن می‌شود و به دنبال آن ایفای مسئولیت‌های حرفه‌ای را در جامعه علمی با چالش مواجه می‌کند.

مرور پیشینه پژوهشی

باتوجه به اهمیت نقش آزادی آکادمیک در فضای دانشگاهی، تحقیق‌های متعددی در جهان در این زمینه انجام شده است که در ادامه، تنها به تعداد اندکی از آنها اشاره می‌شود که تناسب بیشتری با مسئله پژوهش دارد.

پژوهش‌های خارجی

اینب^۳ (2014) در تحقیقی با عنوان آزادی آکادمیک در میان اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های اردن و چالش‌های مواجهه با آن با روش کمی بر روی ۲۸۸ نفر از اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های اردن نشان داد که اعضای مطالعه‌شده، مفهوم آزادی آکادمیک را در حد متوسط درک و مردان درمقایسه با زنان آزادی آکادمیک بیشتری را حس می‌کنند. همچنین، دانشگاه‌های دولتی درمقایسه با دانشگاه‌های خصوصی آزادی آکادمیک بیشتری را حس می‌کنند و دانشگاهیان با مشکلاتی از جمله توان مالی ضعیف، بوروکراسی و کم‌شدن مقررات برای حفظ آزادی آکادمیک مواجه هستند.

وستا^۴ (2017) در تحقیقی با عنوان آزادی علمی برای اعضای علمی دانشگاهی، چه معنایی دارد؟ با روش کیفی آزادی علمی را در دانشگاه بولونیا (ایتالیا) و دانشگاه ملی سنگاپور مقایسه کرد و نشان داد که تعریف آزادی علمی و ادراک آن بین کشورهای مختلف و رتبه‌های علمی دانشگاهیان متفاوت است. دانشگاهیان در هر دو فرهنگ به آزادی بیان، آزادی برای انتخاب موضوع‌ها و روش‌های پژوهشی خود و نیز آزادی در تدریس اشاره داشتند. به نظر می‌رسد که در ایتالیا

که ناسازگاری آن با ارزش‌های اخلاق علمی و دستاوردهای آن، مانع کارکرد نهاد علم می‌شود (قانع‌راد، ۱۳۷۹: ۱۳۵).

بروباکر^۱ (1977) در تبیین آزادی علمی از بُعد معرفت‌شناختی، دلیل آزادی علمی را نشئت‌گرفته از ماهیت سوفیستی و پیچیده یادگیری در سطح عالی می‌داند و اشاره می‌کند که یادگیری، تولید و مبادله دانش باید در فضایی از آزادی علمی و به دور از فشارهای مذهبی، سیاسی و اقتصادی صورت گیرد. در بُعد سیاسی تأکید می‌کند که نه تنها آزادی علمی، فرعی بر حقوق بشر و لازمه هویت صنفی دانشوران است، در اساس، هر نوع محدودیت، آینده کشور را در معرض مخاطره قرار می‌دهد. در بُعد اخلاقی نیز، بر منافع عمومی تأکید کرده و اشاره می‌کند که محدودیت کنشگران علم، مغایر با منافع عمومی است.

سیرل^۲ (1972) نیز با دو نظریه خاص و عام آزادی آکادمیک را تبیین می‌کند. در نظریه خاص اشاره می‌کند که دانشگاه برای پیشبرد و گسترش معرفت با هدف سودرسانی به جامعه شکل یافته است و پیشرفت دانش نیز به دور از تعصب، حدس و گمان ممکن می‌شود. در نظریه عام نیز منشأ آزادی آکادمیک را حقوق شهروندی استاد و دانشجو می‌داند و اشاره می‌کند که اعضای هیئت علمی و دانشجویان، حقوق مشابهی مانند سایر شهروندان دارند؛ مانند آزادی بیان، آزادی تحقیق، آزادی اجتماع‌ها و آزادی انتشار.

بررسی نظریات متفکرانی که به‌طور مستقیم و یا غیرمستقیم به مسئله آزادی علمی توجه کرده‌اند، نشان داد که کل جامعه مانند یک منظومه درهم‌تنیده است و صحبت از نهاد علم و مجزادانستن آن از سایر نهادها غیرممکن و نادرست است؛ بنابراین در بررسی آزادی علمی به‌عنوان شرط ضروری تولید علم و ایفای رسالت‌های حرفه‌ای دانشگاه در قبال جامعه، ضروری است که به ارزش‌های مذهبی، فرهنگی، شرایط سیاسی و اقتصادی اثرگذار و همچنین حمایت‌های قانونی توجه شود که ضامن آزادی علمی و یا

³ Ennab

⁴ Westa

¹ Brubacher

² Searle

که حفظ استقلال عمل سازمانی نهادهای دانشگاهی بیشترین و رعایت حقوق مشروع دانشجویان کمترین اهمیت را در شکل دادن به مفهوم آزادی علمی داشته است. همچنین، آزادی از خودسانسوری، آزادی از تلقین و القا و حفظ استقلال عمل سازمانی نهادهای دانشگاهی در حوزه علوم انسانی و اجتماعی درمقایسه با حوزه‌های علوم پایه و فنی-مهندسی اهمیت بیشتری دارند.

عالی‌پور و همکاران (۱۳۹۹) در تحقیقی با عنوان «آزادی علمی در نظام آموزش عالی ایران» با استفاده از روش کیفی پدیدارشناسی و مصاحبه با ۱۳ نفر از اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزش عالی و خبرگان علمی سراسر کشور، آزادی علمی را بررسی کردند. یافته‌های پژوهش، به پنج بُعد آزادی علمی شامل (آزادی-آموزشی، آزادی-پژوهشی، آزادی-بیان، آزادی-اندیشه و آزادی-یادگیری)، چالش‌های آزادی علمی شامل (قضایی-دولتی، نهادی، فردی، ماهیت علم)، پیش‌نیازهای آزادی علمی شامل (عامل سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران، عامل ساختاری، عامل زمینه‌ای)، راهکارهای نهادینه‌سازی آزادی علمی شامل (عامل فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی) و حدود آزادی علمی شامل (عامل اخلاق، عامل حرفه علمی) اشاره داشتند.

محمدزاده و همکاران (۱۴۰۰) در تحقیقی با عنوان «تحلیلی کیفی بر بازنمایی تجارب ذی‌نفعان نهاد علم در ایران» با روش کیفی پدیدارشناسی و مصاحبه با ۴۱ نفر از اعضای هیئت علمی و دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه‌های تهران، علامه طباطبایی و کردستان، درک مفهوم آزادی آکادمیک را بررسی کردند و به پنج مضمون آزادی در آموزش و پژوهش، کم‌شدن هژمونی عقیده، آزادی بیان آکادمیک، استقلال دانشگاه و آزادی برای توانمندی و شکوفایی علمی در نتایج خود اشاره و بیان کردند که درک از آزادی آکادمیک در بین استادان بیشتر ناظر بر الگوی صنفی و در بین دانشجویان بیشتر ناظر بر الگوهای لیبرال و مدنی بوده است و دانشجویان درمقایسه با استادان به دلیل نداشتن

آزادی دانشگاهی وجود دارد. هرچند که در سنگاپور هم آزادی علمی به‌طور پیوسته در حال شکل‌گیری است. به‌طور کلی درجه آزادی باتوجه به چارچوب قانونی متفاوتی که در آن دانشگاهیان کار می‌کنند، متفاوت است.

هافمن و کینزل باج^۱ (۲۰۱۸) در تحقیقی با عنوان چگونه می‌توان آزادی علمی و سرکوبی سیاسی در دانشگاه‌ها را اندازه‌گیری کرد؟ با روش کیفی، نقض آزادی علمی را در کشورهایمانند چین، مجارستان، غنا، هند، عراق، سوریه، انگلستان و ایالات متحده نشان دادند. در سطح فردی، اشکال سرکوب شامل خودسانسوری، نظارت یا محدودیت در سفر علمی، ازدست‌دادن موقعیت، بازداشت، تعقیب و یا اتهام، خشونت و قتل اعضای خانواده است. در سطح دانشگاه اشکال سرکوب شامل تبلیغات یا آموزش ایدئولوژیک، نظارت در کلاس درس با استفاده از دوربین یا خبرنگار، محدودیت‌های مشارکت بین‌المللی و بستن دانشگاه است. در سطح کشور اشکال سرکوب شامل محدودیت‌های تحقیق، محدودیت دسترسی یا تبادل اطلاعات، محدودیت خودمختاری دانشگاه‌ها، قوانین گسترده‌تر تروریسم و جنایت‌های سازمان‌های حرفه‌ای است.

پژوهش‌های داخلی

سلیمی و عبدی (۱۳۹۶) در تحقیقی با عنوان «مطالعه انگاره‌ها و ادراکات اعضای هیئت علمی از مفهوم آزادی علمی» با رویکرد پژوهش آمیخته و مصاحبه با ۲۱ نفر از اعضای هیئت علمی دانشگاه کردستان، ادراک از مفهوم آزادی علمی را بررسی کردند و به شش طبقه آزادی در پژوهش و تحقیق، آزادی در تدریس و عمل آموزش، آزادی از خودسانسوری، حفظ استقلال عمل سازمانی نهادهای دانشگاهی، آزادی از تلقین و القا و رعایت حقوق مشروع دانشجویان، دربخش کیفی اشاره کردند. دربخش کمی که بر روی ۱۳۰ نفر از اعضای هیئت علمی دانشگاه کردستان انجام شد، نشان دادند

¹ Hoffmann & Kinzelbach

روش تحقیق

پژوهش حاضر با رویکرد تحقیق‌های کیفی و راهبرد نظریه‌داده‌بنیاد^۱ کوربین و اشتراوس ویرایش چهارم، انجام گرفت. ویژگی‌های منحصربه‌فرد این رویکرد کشف و روشن کردن فرایندهای اجتماعی نهفته در پس تعامل‌های انسانی است که کمک‌کننده به توسعه نظریه، ارائه تبیین جامع، بررسی موضوع از زوایای مختلف است و همچنین رویه‌های آزمون و اصلاح برای استخراج نظریه از داده‌ها را دارد که در بررسی فرایند و چالش‌های آزادی آکادمیک از زوایای مختلف و از نگاه کنشگران علمی مؤثر است. (Corbin & Strauss, 2015)

در این پژوهش جامعه مطالعه شده، اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های دولتی سراسر کشور است که باتوجه به تأکید نظریه‌داده‌بنیاد بر به کارگیری دیدگاه‌های گوناگون در پژوهش، با اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های دولتی تهران و شهرستان‌های کوچک و بزرگ با رتبه‌های علمی استادی، دانشیاری و استادیاری و باتوجه به نوع وضعیت استخدامی آنان (پیمانی، قراردادی و رسمی)، با گروه‌های علمی مختلف علوم انسانی، فنی-مهندسی، علوم پایه، کشاورزی و هنر با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند مصاحبه شد. ضمن اینکه به متفاوت بودن محتوای گرایش‌های یک رشته نیز در انتخاب مصاحبه‌شوندگان توجه شد و این کار تا تحقق اشباع نظری ادامه یافت که مصاحبه با سی‌وپنج نفر از استادان در این پژوهش، شرط اشباع را فراهم کرد. جدول ۱ نشان‌دهنده ویژگی‌های مشارکت‌کنندگان در این پژوهش است.

وابستگی سازمانی به نهاد بروکراتیک و کم‌شدن سرمایه‌های در معرض خطر، دیدگاه‌های انتقادی و لیبرال‌تری به آزادی آکادمیک داشتند.

در مجموع، نتایج تحقیق‌های صورت‌گرفته درباره آزادی آکادمیک در کشورهای جهان نشان داده است که بسته به شرایط اجتماعی، فرهنگی و تغییر و تحول‌های سیاسی، آزادی آکادمیک نیز در آن کشورها دچار نوسان شده است و درک افراد از مفهوم آزادی آکادمیک باتوجه به موقعیت اجتماعی آنان و احساس برخورداری از امنیت، متفاوت بوده است؛ بنابراین در بررسی آزادی آکادمیک ضروری است به کلیه موقعیت‌ها و زمینه‌هایی توجه شود که مانع از تحقق آزادی آکادمیک و یا موجب رونق آن می‌شود و همچنین باید عواملی چون بررسی قانون اساسی آن کشور، میزان توجه به آزادی آکادمیک در قانون اساسی و میزان حمایت قانونی اعضای علمی آن کشور مدنظر قرار گیرد. شناخت عوامل و موانعی که آزادی آکادمیک را محدود می‌کند، در برطرف کردن این موانع و فراهم کردن زمینه‌های رشد علمی و ایفای شایسته مسئولیت‌های حرفه‌ای و در نتیجه، کمک به رشد و توسعه کشور مؤثر است.

بیشتر تحقیق‌های انجام شده در ایران، به اولویت بندی ابعاد آزادی آکادمیک تمرکز کردند و کمتر به بررسی عوامل و ریشه‌های عدم تحقق آزادی آکادمیک در فضای دانشگاهی با سطحی گسترده، و نیز با انتخاب جمعیت مورد مطالعه از دانشگاه‌های مختلف، و جستجوی نظر آنها در این خصوص خاصه با توزیع رشته‌ای متنوع، تمرکز داشتند.

در این پژوهش باتوجه به موارد فوق و تحقیق‌های خارجی تشریح شده، نبود بررسی جامعه‌شناختی آزادی آکادمیک در دانشگاه‌های ایران به خصوص بررسی تنگناها و موانع محدودکننده آزادی علمی، استراتژی‌های اعضای هیئت علمی در مواجهه با این تنگناها و نیز عواقب و پیامدهای کمبود آن روشن و استدلال‌کردنی است.

¹ Grounded Theory

جدول ۱- مشارکت کنندگان پژوهش
Table 1- Research participants

ردیف	جنس	وابستگی سازمانی	تخصص	رتبه علمی	سوابق شغلی
۱	مرد	تهران	هنر	استاد	۳۰
۲	مرد	تربیت مدرس	مدیریت دولتی	استاد	۲۲
۳	مرد	تهران	کشاورزی	استاد	۲۸
۴	زن	الزهرا	زبان‌شناسی	استاد	۲۶
۵	مرد	تهران	جامعه‌شناسی	استاد	۳۰
۶	زن	الزهرا	تاریخ	استاد	۲۵
۷	مرد	علامه طباطبایی	ادبیات فارسی	استاد	۲۷
۸	زن	تهران	جامعه‌شناسی هنر	استاد	۲۵
۹	مرد	تهران	دامپزشکی	استاد	۲۷
۱۰	مرد	سیستان و بلوچستان	جامعه‌شناسی	دانشیار	۱۸
۱۱	مرد	فرهنگیان	حقوق عمومی	استادیار	۱۱
۱۲	مرد	تهران	روابط بین‌الملل	استاد	۲۰
۱۳	مرد	فردوسی مشهد	نقشه‌برداری	استادیار	۵
۱۴	زن	تبریز	شیمی-فیزیک	دانشیار	۹
۱۵	زن	تبریز	تربیت بدنی	دانشیار	۱۰
۱۶	مرد	بناب	فیزیک لیزر	استادیار	۸
۱۷	مرد	کردستان	ادبیات کردی	استادیار	۵
۱۸	مرد	فردوسی مشهد	مهندسی شیمی	استاد	۱۵
۱۹	مرد	الزهرا	تاریخ	استاد	۲۲
۲۰	مرد	علامه طباطبایی	ادبیات	استاد	۲۸
۲۱	مرد	تهران	مردم‌شناسی	استاد	۲۸
۲۲	مرد	علامه طباطبایی	مددکاری اجتماعی	استاد	۳۰
۲۳	مرد	تربیت مدرس	مخابرات	دانشیار	۱۰
۲۴	زن	علامه طباطبایی	حقوق و روابط بین‌الملل	دانشیار	۱۴
۲۵	مرد	پیام نور	روانشناسی اجتماعی	استاد	۲۹
۲۶	مرد	تبریز	جامعه‌شناسی توسعه	استاد	۲۰
۲۷	مرد	تهران	اقتصاد	استاد	۲۹
۲۸	مرد	بناب	مهندسی الکترونیک	استاد	۲۳
۲۹	مرد	تبریز	حقوق	استاد	۲۰
۳۰	مرد	بناب	مهندسی عمران	استاد	۱۶
۳۱	مرد	مازندران	اقتصاد	دانشیار	۱۸
۳۲	مرد	مازندران	کامپیوتر	استادیار	۱۰
۳۳	مرد	تبریز	کشاورزی-باغبانی	دانشیار	۱۵
۳۴	زن	فرهنگیان	حقوق خصوصی	استادیار	۲
۳۵	مرد	کردستان	فقه	استاد	۱۸

در این تحقیق برای استحکام و اعتباربخشی به داده‌ها و نتایج تحقیق، به شاخص‌های مطرح‌شده گوبا و لینکلن^۵ (1989) توجه شد. گوبا و لینکلن قابلیت اعتماد را به‌عنوان معیاری برای جایگزینی روایی و پایایی مطرح کرده‌اند که شامل چهار مفهوم «باورپذیری»، «انتقال‌پذیری»، «تأییدپذیری» و «اطمینان‌پذیری» است. بدین منظور، تماس طولانی‌مدت با محیط پژوهش، بررسی از زوایای مختلف، تبادل نظر با هم‌تایان و کنترل از سوی اعضا باعث ارتقا اعتبار نتایج تحقیق می‌شود و همچنین مشاوره با صاحب‌نظران روش‌گراند تئوری و استفاده از داوران که به اطمینان روش انجام تحقیق کمک می‌کند، در این تحقیق لحاظ شد.

یافته‌های پژوهش

ابزار جمع‌آوری داده‌ها، مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته بود و برای تحلیل داده‌های گردآوری‌شده، پس از مرتب‌کردن داده‌های تحقیق به ترتیب زمانی و پس از هر مصاحبه، فرایند کدگذاری در سه سطح کدگذاری باز^۱، کدگذاری محوری^۲ و کدگذاری انتخابی^۳ صورت پذیرفت. در مرحله کدگذاری باز شناسایی، نام‌گذاری، توصیف و طبقه‌بندی داده‌ها صورت گرفت و در مرحله کدگذاری محوری مفاهیم و مقوله‌هایی که در مرحله کدگذاری باز شناسایی شده‌اند، در تجزیه و ترکیبی جدید به یکدیگر مرتبط شدند و در نهایت، در کدگذاری انتخابی محققان تلاش کرده‌اند تا بتوانند از داده‌ها الگوی تحلیلی چالش‌های آزادی آکادمیک را استخراج کنند.

در این تحقیق، راهبردهای تحلیل پرسش و مقایسه از ابتدای فرآیند تا توسعه الگو، به‌صورت مستمر استفاده شد. مقایسه چالش‌ها و نحوه مقابله با محدودیت‌های آزادی آکادمیک در گرایش‌های مختلف یک رشته و در دانشگاه‌ها با سطح‌های مختلف، نمونه‌ای از این مقایسه بود. همچنین، تم‌های استخراج‌شده از مصاحبه‌های قبل با مصاحبه‌شوندگان به اشتراک گذاشته و نظر و تجربه آنان درباره مباحث پرسیده شد. هدف از اینکار مقابله نظرها با یکدیگر برای کشف مفاهیم جدید بود. یادآمدها نیز در طول تحقیق، در انتخاب مصاحبه‌شونده بعدی و تعیین سؤال‌ها، راهنمای محقق بود. توجه غالب مصاحبه‌شوندگان مرد به مسئله اقتصادی و دغدغه‌های معیشتی به‌عنوان یک مانع ایفای درست مسئولیت‌های حرفه‌ای، محقق را به مصاحبه با استادان زن که کمتر نقش نان‌آور را به عهده داشتند و توجه به تجربه‌های آن در این زمینه، سوق داد.

اعتبار^۴ داده‌ها

¹ Open Coding

² Axial Coding

³ Selective Coding

⁴ Truthworthiness

⁵ Guba & Lincoln

جدول ۲ - مفاهیم، مقوله‌های فرعی و اصلی استخراج‌شده چالش‌های آزادی آکادمیک براساس کدگذاری باز، محوری و انتخابی

Table 2- Concepts, sub-categories, and main categories of academic freedom struggle based on open, axial, and selective coding.

کدهای مفهومی	مقوله‌های فرعی	مقوله‌های اصلی	کدمحوری
برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری شورای عالی انقلاب فرهنگی	تعداد مراکز تصمیم‌گیری برای نظام آموزش عالی		
برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری شورای تحول			
برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری سازمان سمت			
نظارت وزارت ارشاد بر چاپ و نشر			
ابزارهای ناکارآمد در ارزیابی و جذب	سیاست‌های متمرکز		
دانشجو	در جذب استاد / دانشجو		
نگاه ابزارگرانه به حرفه استادی			
(بی‌توجهی به حوزه علاقه‌مندی و توانمندی در جذب استادان)			
ضعف انگیزشی آیین‌نامه ارتقا	سیاست‌های متمرکز		
(بی‌توجهی به آموزش-تالیفات- طرح‌های پژوهشی / اثرگذاری تحقیقی)	در تدوین و تنظیم آیین‌نامه‌ها		
نگاه پوزیتیویستی در تصویب قوانین (بی‌توجهی به فرهنگ رشته‌ای)			
بورکراسی‌های آیین‌نامه کمیسیون نشریات در چاپ و نشر			
تعیین چارچوب‌های محدودکننده			
برنامه‌ریزی درسی	سیاست‌های متمرکز		
بی‌توجهی به نیاز رشته در تنظیم برنامه‌های درسی	در تنظیم برنامه‌های آموزشی / پژوهشی		
تئوری محوربودن آموزش عالی			
نبود ارزیابی مستمر بر نتایج سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها			
رابطه‌گرایی به جای هنجارهای آکادمیک	شایسته‌سالاری در حاشیه		
تعهدگرایی در برابر تخصص‌گرایی			
تغییر اهداف و برنامه‌های نظام آموزش عالی با تغییر دولت‌ها	مدیریت‌های ناپایدار		
سیاست‌های انقباضی و انبساطی دولت‌ها بر آموزش عالی			
نداشتن امکان خرید مواد و تجهیزات	محدودیت روابط علمی بین‌المللی		
خرید محصول با قیمت نامتعارف			
دریافت نکردن به موقع محصول			
دریافت نکردن محصول سالم			
دسترسی محدود به منابع تحقیق			

تنگناها و چالش‌های آزادی علمی

محدودیت در سیاست‌گذاری و اجرای مسئولیت‌های حرفه‌ای

سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی گروه حداقل‌گرا-جامعه علمی کشور

محدودیت چاپ مقالات در نشریات بین‌المللی	محدودیت چاپ و نشر	محدودیت در همکاری علمی بین‌المللی
نظارت نکردن بر فرایند چاپ	ضعف نظارتی	کاستی‌های هماهنگی و نظارتی
کم‌شدن سیستم مدیریتی بر اجرای طرح	ضعف تعامل‌ها	
ضعف ایجاد تعامل بین دانشگاه و جامعه		
مقررات محدودکننده در داشتن همکار / دستیار آموزشی (ارزیابی سالیانه / پرکردن ساعت موظفی)		نظام‌های ارزیابی و قوانین محدودکننده
تنظیم یکسان فضای کلاس بدون توجه به نیاز رشته	بورکراسی‌های ساختار آموزشی	
تعریف ساعت برگزاری کلاس بدون توجه به محتوای دروس		
مشارکت‌دهی ضعیف گروه‌های آموزشی در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها		
ضعف روحیه همکاری علمی		فرهنگ دانشگاهی فردمحور و انحصارگرا
منفعت‌طلبی در پژوهش / انحصاری کردن تدریس دروس	منفعت‌طلبی علمی	
منفعت‌طلبی در طرح‌های پژوهشی	پای‌بند نبودن به اصول اخلاقی	
بی‌اخلاقی علمی در چاپ و نشر		فضای فرهنگی جامعه
غلبه فرهنگ غربی در ارزش‌گذاری علمی	باورها و نگرش جامعه	
تعصب‌های قومی		
نداشتن بلوغ فرهنگی		
تاب‌بودن موضوع از نگاه جامعه		
کمبود بودجه اختصاصی صنعت در تأمین هزینه‌های محقق	حمایت ضعیف محقق	نامالیم‌های شرایط اقتصاد کشور
کمبود بودجه دانشگاه در تأمین هزینه‌های لازم	ناپایداری شرایط اقتصادی کشور	
نداشتن توان مالی محقق	ضعف نظام پرداختی	
نوسان‌های قیمت		
دغدغه‌های معیشتی	مدیریت ناکارآمد و غیرعلمی	ضعف ساختاری سازمانی
نداشتن احساس مسئولیت مدیران		
نداشتن طرح و برنامه		
صوری بودن تحقیقات		
بی‌اعتقادی به پژوهش		بی‌اعتقادی سازمان به پژوهش
نگاه غیرعلمی به دانش علوم انسانی	رویکرد پوزیتیویستی مدیران به علوم انسانی	
نگاه منفی به دانش علوم انسانی		
منفعت‌طلبی از رکود صنعت	منفعت‌طلبی سیاسی / اقتصادی	
مانع تراشی مافیای قدرت در همکاری علمی بین‌المللی		فرهنگ رشته‌ای
مرتبط‌بودن محتوای رشته با مسائل ایدئولوژی / سیاسی / امنیتی		

هویت ملی	عرق ملی داشتن (تلاش برای حفظ منافع ملی)
ویژگی شخصیتی فرد	نوع نگاه فرد به مسائل (مثبت‌اندیش بودن یا منفی‌نگر بودن) محافظه‌کار / بی‌پروا نگرش فرد به نظام سیاسی کشور (همسو یا غیرهمسو) مقید بودن به سیاست‌های اعمال شده
راهکارهای انطباق‌پذیری	خودسانسوری درونی کردن هنجارهای جامعه / خودکنترلی پای‌بند نبودن به رسالت حرفه‌ای پای‌بند نبودن به سیاست‌های اعمال شده پای‌بندی به رسالت حرفه‌ای
راهکارهای مقاومت	ارائه و انتقال مطالب با ادبیات نرم حفظ بی‌طرفی ارزشی / پای‌بندی به اصول آکادمیک سازگاری با محدودیت‌ها / توجه به امکانات دسترسی قانونی و غیرقانونی به منابع و تجهیزات لازم رابطه‌گرایی در چاپ اعتمادسازی در ژورنال‌های بین‌المللی برای چاپ توجه به روابط سیاسی بین‌المللی در ارائه مقاله
راهبردها و استراتژی‌های مواجهه	فصله‌گرفتن آموزش عالی از آموزش ایده‌آل جهانی، کاهش جامعه‌پذیری علمی، کاهش رسالت حرفه‌ای (پاسخ به نیاز جامعه، پرورش نیروی انسانی متفکر، منتقد، ماهر و کارآمد)، فصله‌گرفتن از دانشمندپروری، احساس طردشدگی، رواج ناهنجاری‌های علمی (تقلب، مدرک‌گرایی، مقاله‌سازی)، منزوی‌سازی دانشمندان و نخبگان و کوچ‌دهی آنها

عوامل علمی

عوامل علمی، عواملی هستند که مستقیم بر فعالیت‌های علمی استادان در آموزش، پژوهش و انتشار یافته‌ها اثر می‌گذارند و مانع از سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی برای تعیین محتوای آموزشی و انتقال آن، انتخاب موضوع تحقیق و چاپ و نشر نتایج آن می‌شوند. استقلال‌زدایی از دانشگاه، مدیریت ناپایدار، محدودیت روابط علمی در سطح بین‌المللی و ضعف مدیریتی وزارت علوم از جمله عواملی هستند که از منظر مشارکت‌کنندگان این تحقیق، باعث محدودیت‌هایی برای آزادی علمی استادان در انجام دادن فعالیت‌های دانشگاهی می‌شوند.

استقلال‌زدایی از دانشگاه

حق آزادی آکادمیک باعث می‌شود که متخصصان دانشگاهی مبتنی بر مکانیزم‌های عام‌گرایانه و مبتنی بر اصل اخلاقی شایسته‌سالاری، با استفاده حداکثری از توان علمی افراد شایسته و توانمند، سیاست‌ها، برنامه‌ها، آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌ها را برای اجرای بهینه مسئولیت‌های علمی و رسیدن به هدف‌های آموزش عالی، تدوین و تنظیم کنند؛ اما مصاحبه‌شوندگان این تحقیق اشاره داشتند که تعدد مراکز تصمیم‌گیری برای نظام آموزش عالی و تمرکزگرایی در وزارت علوم، مانع انجام دادن آن شده است. در این راستا، تمرکزگرایی در وزارت علوم و مشارکت نکردن جدی استادان

اینکه باعث شده است که آنان به سمت موضوع‌هایی سوق پیدا کنند که تولید و نشر مقاله را در کوتاه‌ترین زمان، ممکن می‌کند. علاوه بر این، مشارکت‌کنندگان این پژوهش به موضوع بورکراسی‌های آیین‌نامه کمیسیون نشریات و تدوین قوانین و مقررات دست‌وپاگیر برای ایجاد نشریه اشاره کردند. کمبود و محدود بودن نشریات، مانع آزادی آکادمیک استادان دانشگاه در انتخاب نشریه مناسب و تخصصی، نشر به موقع نتایج تحقیقاتی و گرایش به چاپ یافته‌های علمی در نشریات خارجی می‌شود.

نگاه پوزیتیویستی سیاست‌گذاران در تدوین آیین‌نامه‌ها یک عامل محدودکننده‌ای است که یکی از مصاحبه‌شوندگان بدان اشاره کرد:

«قوانین ارتقا براساس رشته‌های علوم مهندسی نوشتند و می‌خواهند همه را با اون معیار بسنجند؛ مثلاً سه تا مقاله ISI مستقل بیاری تا دانشیار بشی یا رسمی بشی. خوب این برای رشته مهندسی مشکلی ندارد و برای رشته علوم پایه مشکلی نداره؛ ولی برای رشته هنر، هنر اصلاً این تیبی نیست. هنر هم می‌خواهند با همین قانون بسنجند. رشته هنر مقاله‌پذیر نیست».

همچنین، بی‌توجهی به هدف‌های آموزش عالی در سیاست‌گذاری‌ها از جمله بی‌توجهی به حوزه علاقه‌مندی و توانمندی استادان در جذب و ملزم‌بودن استادان به فعالیت در هر دو حوزه آموزشی و پژوهشی با وجود نداشتن توانایی لازم و یا علاقه‌مند نبودن به حوزه مدنظر، اختیار نداشتن دانشگاهیان در انتخاب دانشجوی مدنظر، ضعف شاخص‌های ارزیابی وزارت علوم در سنجش توان علمی، علاقه‌مندی دانشجو و در نتیجه، جذب دانشجو با توان علمی ضعیف و یا بی‌علاقه به رشته تحصیلی، چالش‌هایی بر اجرای مسئولیت حرفه‌ای ایجاد می‌کند. پیشینه علمی ضعیف دانشجو و یا پای‌بند نبودن وی به انجام دادن تکالیف به دلیل علاقه‌مند نبودن، محدودیت‌هایی در انتخاب مطالب آموزشی لازم و انتقال آن برای تربیت مناسب دانشجو ایجاد می‌کند. یکی از مصاحبه‌شوندگان در این باره اشاره کرد:

دانشگاه در برنامه‌ریزی‌ها و تصمیم‌گیری‌های مهم آموزشی، رواج فرهنگ رفاقتی و رابطه‌گرایی به جای هنجارهای آکادمیک و توجه و تعهد به شایسته‌سالاری در انتخاب افراد برای تصمیم‌گیری‌های مهم آموزشی، موجب ناکارآمدی در تنظیم برنامه‌های آموزش عالی، کاهش قدرت تصمیم‌گیری استادان در برنامه‌ریزی، انتخاب و بازبینی محتوای آموزشی متناسب با دانش روز دنیا و نیاز جامعه و چالش جدی در آزادی آنها در انجام دادن پژوهش‌های اصیل و انتشار آنها شده است.

یکی از مصاحبه‌شوندگان درباره محدودیت برنامه‌ریزی آموزشی متناسب با نیاز رشته به دلیل استقلال‌زدایی از دانشگاه‌ها اشاره می‌کند:

«این چارچوب‌هایی که نوشتند جای نقد دارد، آ درصد فلان بشود، ب درصد فلان شود، یک چارچوبی می‌فرستند که خود اون چارچوب آدم را محدود می‌کند، ابتکار آدم را محدود می‌کند؛ مثلاً، کارشناسی‌ارشد نباید بیش از ۳۲ واحد باشد. دکتری نباید بیشتر از ۳۶ واحد باشد. کارشناسی نباید بیش از ۱۳۶ واحد باشد و در داخل هم سقف تعریف می‌کنند. واحدهای عمومی آنقدر، واحدهای مشترک آنقدر، تخصصی آنقدر. این قالب‌هایی که درست کردند، شما را محدود می‌کند و شما نمی‌توانید بیش از آن قالب مثلاً، درس تخصصی بگذارید. مثلاً، بچه‌ها بیشتر درس تخصصی بخوانند یا کارورزی را واحدهایش را بیشتر کنند».

اختیار نداشتن متخصصان دانشگاهی در تدوین قوانین و مقررات به تشخیص و مصلحت علمی، چالش‌هایی در اجرای وظایف حرفه‌ای ایجاد می‌کند. تعریف شاخص یکسان برای ارزیابی همه فعالیت‌های علمی، بی‌توجهی به کارایی و اثربخشی، بی‌توجهی به زمان‌بر بودن، دشواری و سختی حوزه مطالعه‌شده و نبود سیستم تشویقی متناسب با فعالیت‌های علمی، از جمله موانع و چالش‌هایی است که آزادی متخصصان دانشگاهی را در انتخاب حوزه تحقیق، انجام دادن پژوهش و تمرکز بر موضوع‌های کاربردی و مسائل لازم جامعه و ارائه راهکار برای حل آنها با محدودیت همراه کرده است. ضمن

پژوهشی و انتشار یافته‌ها را برای آنان محدود کرده و موجب رواج خودسانسوری در اجرای وظایف علمی در فضای دانشگاهی شده است. این دغدغه‌های ذهنی بر ایجاد همکاری علمی بین‌المللی نیز اثرگذار بوده و متخصصان دانشگاهی را در ایجاد ارتباط با متخصصان بین‌المللی، با محدودیت مواجه می‌کند.

درباره سیاست‌های انقباضی دولت‌ها بر آموزش عالی یکی از مصاحبه‌شوندگان اشاره می‌کند:

«خط قرمزها همیشه هست و سعی می‌کنید جهت جلوگیری از دزدسر این خط قرمزها را همیشه توجه کنید؛ ولی گاهی در برخی مواقع هم نمی‌دانید که این مورد هم حساسیت داشته باشد؛ بنابراین ممکن است به آن هم ایراد بگیرند؛ مثلاً، من یک کتاب نوشتم در مورد ... که در ارشاد دو یا سه سال گیر کرد و می‌گفتند که کلش را نمی‌خواهیم؛ ولی بعد از آمدن روحانی و با کمک گرفتن از دوستانی که در ارشاد بودند، بدون هیچ کم‌وکاستی چاپ شد».

کاستی‌های هماهنگی و نظارتی

یکی از رسالت‌های آموزش عالی پاسخگویی به نیازهای جامعه با تحقیق و ارائه راهکار برای حل مشکلات کشور است. وزارت علوم سازمانی است که باید نقش هماهنگ‌کننده و رابطه‌ای بین دانشگاه‌ها و جامعه را به عهده داشته باشد؛ اما ضعف در مسئولیت و نبود ارتباط منسجم و برنامه‌ریزی شده بین دانشگاه‌ها و سازمان‌های مربوط، باعث شده است که فرصت تحقیق و ارائه نظر برای حل مشکلات جامعه برای استادان علاقه‌مند به تحقیق در حوزه‌های کاربردی فراهم نشود و فقط برخی از استادان که شانس ایجاد ارتباط با سازمان‌های مربوط را دارند، بتوانند از این فرصت استفاده کنند. فراهم‌نکردن این شرایط از سوی وزارت علوم، بیشتر استادان را از تحقیق بر موضوع‌های علاقه‌مند خود بازمی‌دارد. همچنین، با توجه به اینکه طرح‌های دریافتی از صنعت مستلزم کار تیمی و انجام‌دادن تحقیق با مشارکت و همکاری متخصصان رشته‌های مختلف دانشگاهی است و مستلزم این است که

«استاد مناسب با ظرفیت کلاس پیش می‌رود. ظرفیت کلاس خیلی مهم است. سطح سواد دانشجویان چقدر است، از کجا فارغ‌التحصیل شدند؟ چقدر مطالب زمینه‌ای بلد هستند؟ ممکن است یک استاد فقط به علت ضعف دانشجو فقط به چند سرفصل اول بپردازد و نتواند پیش برود».

مدیریت‌های ناپایدار

اعمال سلیقه سیاستمداران در دولت‌های مختلف، با ایجاد تغییر در هدف‌ها و برنامه‌های آموزش عالی، سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و دستیابی به هدف‌های بلندمدت را برای متخصصان دانشگاهی غیرممکن می‌کند. گسترش بی‌رویه آموزش عالی بدون توجه به نیاز جامعه و ظرفیت دانشگاه‌ها، گاهی برای ایجاد عدالت‌محوری و بهره‌مندی تمام اقشار جامعه از آموزش عالی موجب می‌شود به دلیل فراهم‌نبودن شرایط لازم از جمله کافی‌نبودن ظرفیت سازمان‌ها و صنعت برای آموزش عملی دانشجویان در رشته‌های لازم، حجم بالای دانشجو و نبود فرصت تعامل لازم بین استاد و دانشجو برای آموزش شایسته و مناسب وی استادان را در آموزش با چالش‌هایی مواجه کند که این خود هدف آموزش عالی که تربیت نیروی انسانی متخصص و توانمند برای پاسخگویی به نیازهای آینده کشور است، از رسالت اصلی خود دور می‌کند. تغییر دولت‌ها و فضای سیاسی کشور با اثرگذاری بر فضای دانشگاه‌ها، اجرای فعالیت‌های علمی را نیز با چالش مواجه می‌کند. سیاست‌های انقباضی و انبساطی کنشگران سیاسی بر آموزش عالی و تغییر دامنه محدودیت‌ها بر فعالیت‌های علمی دانشگاهیان و به دنبال آن تغییر دامنه مجازات‌ها، موجب نگرانی و ایجاد دغدغه ذهنی در متخصصان دانشگاهی در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها برای انجام‌دادن مسئولیت‌های حرفه‌ای خود شده و اطمینان‌نداشتن از ادامه فعالیت خود در دولت بعدی و یا با مشکل مواجه شدن و یا مؤاخذه شدن با تغییر دولت و فضای سیاسی کشور، انتخاب محتوای آموزشی و موضوع‌های

محدودیت در روابط سیاسی بین‌المللی با برخی کشورها با اثر بر روابط علمی، محدودیت‌هایی بر جامعه علمی کشور به وجود آورده است. برخی از مشارکت‌کنندگان این تحقیق اشاره کردند که در برخی رشته‌های تکنولوژی محور و مواد محور که نیاز به تهیه مواد لازم تحقیق از کشورهای خارجی دارند، به دلیل نداشتن روابط سیاسی و اعمال تحریم از سوی کشور سازنده محصول، دسترسی به منابع و تجهیزات لازم برای انجام دادن تحقیق را غیرممکن و متخصصان دانشگاهی را مجبور به تهیه مواد لازم با واسطه‌ها کرده است. علاوه بر این، خرید با قیمت مضاعف و نداشتن توان مالی محقق برای پرداخت نیز، تنگناهایی برای متخصصان دانشگاهی به وجود آورده است؛ مانند طولانی بودن دسترسی به مواد لازم، دریافت نکردن به موقع محصول، میسر نبودن انجام دادن تحقیق در زمان مدنظر به دلیل نداشتن دسترسی آسان و خرید با واسطه‌ها و دریافت نکردن سالم مواد لازم و فاسد شدن آن به دلیل رعایت نکردن شرایط نگهداری محصول از سوی واسطه‌ها، از جمله این چالش‌هاست. یکی از مصاحبه‌شوندگان با طولانی بودن دسترسی به مواد و تجهیزات لازم اشاره کرد:

«به خاطر تحریم‌هایی که داریم، اولاً خیلی خیلی زمان‌بر هست، یکسری وسایل دست ما برسه. قبلاً هم بود؛ ولی نه در حد الان؛ مثلاً قبلاً چند ماهه دست ما می‌رسید؛ ولی الان خیلی طولانی تر شده. قطعاتی که می‌خواستیم بخریم، نه ماه طول می‌کشید که دستمان برسه و یا حتی یک سال زمان‌بر بود».

روابط سیاسی بین‌المللی محدودیت‌هایی بر چاپ و نشر به وجود آورده است. به دلیل تحریم‌های سیاسی و نداشتن اجازه چاپ مقالات نویسندگان ایرانی، متخصصان دانشگاهی را در ارائه مقالات خود و چاپ آن در مجلات خارجی، با چالش مواجه کرده است. یکی از مصاحبه‌شوندگان درباره محدودیت چاپ در نشریات بین‌المللی به دلیل تحریم‌های سیاسی چنین اشاره کرد:

طرح به اجزای کوچک‌تر تبدیل و بین متخصصان رشته‌های مختلف برای انجام دادن آن تقسیم شود که این خود نیازمند نظارت و هماهنگی از سوی وزارت علوم برای اجرای بهینه کار است و نبود این نظارت و هماهنگی از سوی و بزرگ بودن طرح‌های دریافتی از صنعت و تیمی بودن کار، متخصصان دانشگاهی علاقه‌مند را به دلیل فراهم نبودن این شرایط در انجام دادن تحقیق بر موضوع‌های علاقه‌مند خود با محدودیت مواجه می‌کند. یکی از استادان درباره نبود ارتباط منسجم بین دانشگاه و صنعت اشاره می‌کند که

«بیشتر کسانی می‌توانند طرح‌ها را بردارند که قبلاً دستی هم در کار صنعتی داشتند. ماها که کامل آکادمیک کار می‌کنیم. یکم سخته موضوعات صنعتی را روش کار کنیم. این ارتباط بیشتر روی آشنایی اتفاق می‌افته».

نظارت نکردن بر فرایند چاپ و نشر نیز مشکلاتی برای جامعه علمی کشور به وجود آورده است. رواج رابطه‌گرایی و بی‌اخلاقی‌های علمی در چاپ و نشر مانند دریافت وجه کلان، اختصاص دادن چاپ به دوستان و آشنایان و نداشتن نظارت کافی از سوی وزارت علوم، فرصت چاپ را از بسیاری از استادان شایسته و پای‌بند به اصول اخلاقی، سلب می‌کند. همچنین، چاپ نشدن به موقع مقالات و طولانی بودن فرایند چاپ به دلیل در الویت قرار دادن مقالات خودی، موجب می‌شود که متخصصان دانشگاهی نتوانند یافته‌های تحقیق خود را به موقع منتشر کنند و در اختیار دیگران قرار دهند و در نتیجه، باعث بی‌اثر شدن محتوای علمی و یا کاستن ارزش علمی پژوهش می‌شود. یکی از مصاحبه‌شوندگان اشاره می‌کند که

«اکثر نشریات براساس ارتباط دارند کار می‌کنند. اساتید و دانشجویانی که ارتباطات خوبی دارند، به راحتی اکسپت می‌گیرند. اساتیدی که مثل ما ارتباطات ندارند، اینها در پذیرش مشکل دارند. می‌بینید که یک مقاله با کیفیت پایین راحت پذیرش می‌گیره و مقاله خوب به دلیل ارتباط نداشتن به خاطر دلایل خیلی جزئی رد می‌کنند».

محدودیت روابط علمی در سطح بین‌المللی

درس و بی‌توجهی برنامه‌ریزان آموزشی به محتوا و سختی دروس در تنظیم ساعت برگزاری کلاس، محدودیت‌هایی بر انتخاب و انتقال محتوای آموزشی برای استادان ایجاد کرده است؛ به طوری که در برخی رشته‌ها به خصوص رشته‌های فنی که استاد برای تعامل بیشتر با دانشجو نیازمند چیدمان خاص کلاس است تا انتقال مطالب از سوی او بهتر صورت گیرد. بی‌توجهی به این موضوع از سوی مسئولان، محدودیت‌هایی را در آموزش و انتقال مطالب به وجود آورده است. یکی از استادان دربارهٔ بوروکراسی‌ها و قوانین دست‌وپاگیر برای آموزش دانشجو، اینگونه اشاره کرد:

«این هنوز یکی از مشکلات عمده است که من نمی‌توانم چند تا دستیار آموزشی از صنعت داشته باشم و این یکی از محدودیت‌هایی بود که من دارم. ما یک نظام ارزیابی داریم که می‌گویند که فلانی که خودش درس نداده که این‌واون را برداشته آورده و از اون ور بوم می‌افتم؛ چون فضا، فضایی هست که یک همچین مشکلاتی هم هست».

فرهنگ دانشگاهی فردمحور و انحصارگرا

فضای فرهنگی حاکم بر دانشگاه نیز از مواردی است که محدودیت‌هایی برای متخصصان دانشگاهی ایجاد می‌کند. نیاز به کار تیمی داشتن طرح‌های دریافتی از صنعت و نبود روحیه همکاری علمی در بین دانشگاهیان، واقعیتی است که بخشی از فضای تعاملی-فرهنگی-دانشگاهی کشور را نشان می‌دهد و شاخص و نمادی از وجود موانع فرهنگی برای آزادی علمی در فضای دانشگاهی محسوب می‌شود. منفعت‌طلبی برخی از استادان در دریافت طرح از صنعت برای تکمیل رزومه علمی خود، استخراج مقاله از طرح و بی‌توجهی به حل مشکل صنعت، پیامدهای منفی فراوانی را به دنبال دارد که از جمله آن ایجاد فضای بی‌اعتمادی در صنعت به دانشگاهیان است که این خود فضا را برای متخصصان متعهد و علاقه‌مند به انجام‌دادن تحقیق امور صنعتی با مشکل و حتی ناممکن روبرو کرده است. انحصاری‌بودن تدریس در برخی دروس و وجود هژمونی قدرت در دانشگاه‌ها نیز از مواردی است که

«الزویر توی صفحه‌اش نوشته ایران و ۴ کشور دیگر که تحت تحریم هستند. اگر شما به چاپ هم برسوید، ما می‌توانیم همان لحظه از بین ببریمش. این متن صریح انتشارات الزویر هست».

عوامل مداخله‌گر

عوامل مداخله‌گر شرایط ساختاری هستند که مداخله سایر عوامل را تسهیل یا محدود می‌کنند و راهبردها از آنها اثرپذیر و به‌عنوان مواردی شناخته می‌شوند که محدودیت‌هایی در کنار عوامل علی بر سیاست‌گذاری و اجرای فعالیت‌های علمی ایجاد و نحوه مواجهه استادان را با چالش‌های آزادی آکادمیک تسهیل و یا محدود می‌کنند.

نظام‌های ارزیابی و قوانین محدودکننده

به‌رسمیت‌نشانختن مرجعیت علمی گروه‌های آموزشی در دانشگاه‌ها و مشارکت‌نکردن جدی آنها، در عمل، فضای باز و اختیارمندی را در تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی برای فعالیت‌های علمی به تشخیص و مصلحت علمی استادان به وجود نیاورده است. یکی از مصاحبه‌شوندگان در این باره اشاره کرد:

«مثلاً گروه تخصصی بهتر می‌تواند ضرورت ایجاد یک درس را تشخیص بدهد تا شورای آموزشی دانشگاه، ولی بحث این است که در شورای آموزشی دانشگاه، هیچ‌شخص متخصص این رشته وجود ندارد که بخواهد متوجه بشود و رویکرد بروکراتیک اجازه نمی‌دهد که بگویند چند نفر از متخصصین این رشته دعوت کنیم. خوب داریم راجع به این قضیه تصمیم‌گیری می‌کنیم».

برخی مصاحبه‌شوندگان معتقد بودند که بروکراسی‌های آموزشی و تنظیم قوانین محدودکننده در اجرای فعالیت علمی مانند نظام ارزیابی سالیانه استادان و ملزم‌بودن به پرکردن ساعت موظفی، امکان استفاده از توان علمی متخصصان سایر دانشگاه‌ها و برگزاری کلاس درس مشترک با آنان را برای آموزش بهتر دانشجو در موارد لازم با مشکل مواجه و آزادی در انتخاب نحوه آموزش را از آنها سلب کرده است. علاوه بر این، اختیارنداشتن استادان در تعیین ساعت برگزاری کلاس

برخی حوزه‌های مرتبط با مسائل قومی و مذهبی، نداشتن بلوغ فرهنگی و بسته‌بودن فضای برخی از شهرستان‌های کوچک درمقایسه با سایر شهرها، امکان تحقیق بر برخی موضوع‌ها را غیرممکن و آزادی متخصصان دانشگاهی را در انتخاب موضوع تحقیق با چالش مواجه کرده است. یکی از استادان در

اشاره به محدودیت‌های فرهنگی چنین توضیح داده است:

«ازلحاظ سیاسی، ایدئولوژیکی، فرهنگی، دینی بعضی موضوعات ممکن است، موضوعاتی باشد که خط قرمز به حساب بیایند. منظور از لحاظ برداشت هست. وگرنه از نظر علمی می‌شود روی آن کار انجام داد؛ مثلاً، موضوعات حساس درمورد خانواده، روابط جنسی و ... اینها طبیعتاً حساسیت‌هایی درمورد این موضوعات در جامعه وجود دارد و می‌تواند به هر حال یکسری مشکلات ایجاد کند و دردسرهای بعضی مواقع زیاد هست که باعث می‌شود که محقق وارد نشود».

ارزش‌ها و باورهای دانشجویان نیز بر انتخاب محتوای آموزشی و انتقال آن نیز بی‌اثر نبوده است و استادان را در آموزش گاهی با چالش مواجه می‌کند. یکی از استادان در این باره اشاره کرد:

«موضوع بیشتر جنبه فرهنگی دارد و فکر می‌کنم، فرهنگ عمومی مهم‌تر از فرهنگ سیاسی باشد. ما خودمان شاید مثلاً اگر سر کلاس بنشینیم و کسی که داره درس را ارائه می‌کند، برخلاف موازین ما بخواهد حرفی بزنه، برخلاف باورهای ما حرف بزنه، شاید برویم این را منتقل کنیم و درموردش صحبت کنیم. من فکر می‌کنم که بیش از آنکه دولت بخواهد اون سیاست را پیش‌بگیره، خود ما هستیم که داریم بهش دامن می‌زنیم».

ناملایم‌های شرایط اقتصادی کشور

نامساعد بودن شرایط اقتصادی کشور و وابستگی مالی دانشگاه‌ها به دولت، محدودیت‌هایی بر متخصصان دانشگاهی در انجام دادن وظایف و مسئولیت‌های حرفه‌ای ایجاد کرده است. کسری بودجه دانشگاه‌ها و فراهم نبودن تجهیزات لازم آموزشی و پژوهشی در رشته‌های تکنولوژی محور و فراهم نبودن این امکانات، آزادی آکادمیک استادان را در

مصاحبه‌شوندگان به آن اشاره کردند و امکان تدریس در درس مدنظر را به دلیل فضای فرهنگی حاکم بر دانشگاه‌ها برای متخصصان دانشگاهی محدود می‌کند.

درباره انحصاری بودن تدریس در دانشگاه‌ها یکی از مصاحبه‌شوندگان اشاره می‌کند:

«متأسفانه درس‌ها انحصاری شده، مثلاً؛ درس اقتصاد ایران را که من الان دارم درس می‌دهم، یکی از استادها می‌گفت این درس منه، کسی حق‌نداره این درس را تدریس کند. در شرایط عادلانه این درس را به من نمی‌دادند. اون استاد رفت فرصت مطالعاتی و مجبور شدند که این درس را به من بدهند».

غلبه فرهنگ غربی و ارزش‌گذاری به تولیدهای علمی متخصصان غربی و بی‌اعتمادی به قدرت نظریه‌پردازی و تولید اندیشه بین متفکران ایرانی به دلیل فضای فرهنگی حاکم بر دانشگاه نیز، فضا را برای اندیشه‌ورزی و ارائه دیدگاه‌های علمی و خودباوری در تولید علم در جامعه دانشگاهی محدود کرده است. در این زمینه یکی از مصاحبه‌شوندگان اشاره کرد:

«در دانشگاه ما جوری جامعه‌پذیر می‌شویم که فکر می‌کنیم متفکران غربی بیش از ما می‌دانند و جلوتر از ما هستند. درواقع نوعی غلبه فرهنگی در ذهن ما نسبت به غرب وجود دارد که نمی‌توانیم خودمان را همسنگ آنها بدانیم. حتی اگر شما در مطالبتان چیزی از خودتان بنویسید، نمی‌پذیرند و به شما می‌گویند که این مطلب را از کجا برداشتی، یعنی حتماً باید سند داشته باشید و انتظار ندارند که چیزی از خود بگویید و اینها درپس ذهن افراد هست که جواب‌های خوب و معتبر در محافل غربی است».

فضای فرهنگی جامعه

مصاحبه‌شوندگان به نقش محدودکننده فضای فرهنگی جامعه بر آزادی آکادمیک نیز اشاره کردند. تابو بودن برخی موضوع‌ها از نگاه جامعه و میسر نبودن تحقیق بر برخی موضوع‌ها به دلیل حساسیت جامعه و جبهه‌گیری به موضوع، وجود اقلیت‌های قومی و مذهبی در کشور، نبود نگاه وحدت‌گرا، شکل‌گیری تعصب‌های منفی قومی و مذهبی، ناممکن بودن تحقیق در

مشکلات اقتصادی به‌عنوان یک عامل تهدیدکننده آزادی آکادمیک، یکی از استادان، اشاره کرد:

«ما دو سال پیش وقتی می‌خواستیم محصولی را بخریم، ماده اولیه را با دلار سه هزار تومانی می‌خریدیم؛ ولی الان مجبوریم از بازار آزاد دلار بخریم. سیستم پرداختی دانشگاه در قبال هزینه‌های پژوهش، سیستم گرتنی هست؛ یعنی استاد باید از جیب خودش هزینه کند. بعد دانشگاه هر موقع بودجه‌اش آمد، اون هزینه استاد را پرداخت بکنه. خوب این خیلی سخت میشه».

ضعف ساختاری سازمانی

ضعف ساختاری سازمان‌ها به‌عنوان عامل مداخله‌گر محدودیت‌هایی بر اجرای فعالیت‌های علمی ایجاد می‌کند. مشارکت‌کنندگان اشاره کردند که غالب سازمان‌ها و دستگاه‌های اجرایی به دلیل نداشتن مدیران کارآمد و علمی و احساس بی‌مسئولیتی آنها به مشکلات سازمان خود و نداشتن طرح و برنامه جدی برای حل آنها، موجب بی‌تمایلی به ایجاد همکاری و استفاده از توان علمی متخصصان دانشگاهی برای حل آنها شده است. این بی‌تمایلی و فراهم‌نبودن شرایط، آزادی آکادمیک استادانی را محدود کرده است که علاقه‌مند به تحقیق در حوزه‌های مدنظر بوده‌اند. علاوه بر این، مصاحبه‌شوندگان قائل بودند به اینکه صوری بودن تحقیقات در سازمان‌ها و دستگاه‌های اجرایی و انجام‌دادن تحقیق تنها برای صرف بودجه تخصیصی و یا رزومه‌سازی برای مسئولان و بی‌توجهی به پیشنهادها و انتقادهای محققان دانشگاهی و مجبورکردن آنان به تغییر محتوای تحقیق برای تأیید فعالیت‌های سازمان، آزادی آکادمیک استادانی را به سختی و زحمت انداخته است که پای‌بند به رسالت حرفه‌ای و علاقه‌مندند که با تحقیق و پژوهش برای حل مشکلات جامعه قدم بردارند که این خود زمینه فعالیت آنان را محدود کرده است. یکی از مصاحبه‌شوندگان به صوری بودن تحقیقات در سازمان‌ها و نبود فضا برای انجام‌دادن پژوهش به‌عنوان یک عامل تهدیدکننده، چنین اشاره کرد:

انجام‌دادن مسئولیت‌های حرفه‌ای در حوزه آموزش و پژوهش با سختی‌ها و موانع فراوانی مواجه کرده است. امکان‌نداشتن برگزاری سفرها و بازدیدهای علمی بنا به نیاز رشته به دلیل کسری بودجه، از جمله مواردی است که محدودیت‌هایی را برای استادان در آموزش دانشجوی خود که نیاز به فراهم‌بودن این امکانات دارد، تحمیل کرده است. علاوه بر این، کسری بودجه دانشگاه‌ها و تأمین‌نشدن هزینه‌های لازم برای همکاری‌های علمی بین‌المللی، در مواردی که نیاز به استفاده از توان علمی متخصصان بین‌المللی در آموزش دانشجوی و یا انجام‌دادن تحقیق مشترک بر روی یک مسئله و مشکل جامعه وجود دارد، محدودیت‌هایی برای متخصصان دانشگاهی به وجود می‌آورد. یکی از مصاحبه‌شوندگان به محدودیت وجود همکاری علمی بین‌المللی به دلیل مشکلات اقتصادی اشاره می‌کند:

«من با یک نفر همکاری می‌کنم؛ حتی سالی یک بار هم نمی‌توانیم اون را ببینم. این نوع همکاری معمولاً خیلی نمی‌تونه ادامه پیداکنه، معمولاً قطع میشه. دلیل عدم همکاری و کمتر بودن این موضوع بیشتر برمی‌گردد به توان مالی و این رفت‌وآمدهایی که خارج از کشور داشته باشند و اگر بتوانند داشته باشند این راحت‌تر میشه حفظ کرد».

هزینه‌بر بودن شرکت در کنفرانس‌ها و همایش‌های علمی و یا دریافت وجه زیاد از سوی مجلات بین‌المللی برای چاپ مقالات و حمایت‌نکردن دانشگاه به دلیل کسری بودجه و همچنین نداشتن توان مالی محقق، محدودیت‌هایی را برای متخصصان دانشگاهی در ارائه یافته‌های تحقیق به وجود آورده است. هزینه‌بر بودن انجام‌دادن تحقیق بر روی طرح‌های دریافتی از صنعت، کمبود بودجه دانشگاه و صنعت در تأمین هزینه‌های لازم، حمایت‌نکردن جدی از محقق، ناپایداری شرایط اقتصادی کشور، کاهش ارزش هزینه‌های دریافتی پس از اتمام تحقیق به دلیل نوسان قیمت و اطمینان‌نداشتن به بازار اقتصادی، آزادی آکادمیک استادان را در انتخاب موضوع‌های لازم و انجام‌دادن تحقیق بر روی طرح‌های صنعتی برای پاسخ به نیاز جامعه با مشکل مواجه کرده است. در اشاره به

پژوهش‌های مجلس، مرکز بررسی‌های استراتژیک که اینها یک کارهایی می‌کنند که در آنها برخی از اساتید می‌روند و کار می‌کنند و مشاوره می‌دهند؛ ولی ۸۰ درصد اساتید رها هستند و به‌خاطر همین، دچار ازخود بیگانگی می‌شوند. علیه علوم‌انسانی دائم تبلیغ می‌شود که علوم‌انسانی غرب زده است».

عوامل زمینه‌ای

زمینه نشان‌دهنده یک سلسله شرایط خاصی است که در آن راهبردهای کنش / کنش متقابل صورت می‌گیرد و در این تحقیق هم برخی شرایط خاص از جمله ویژگی شخصیتی فرد، هویت ملی و اقتضاهای رشته‌ای، به‌نوعی بر انتخاب راهکار مواجهه کنشگران نقش تعیین‌کننده‌ای دارد.

ویژگی شخصیتی فرد

ویژگی شخصیتی فرد و مثبت‌اندیش بودن و یا منفی‌نگر بودن به مسائل و شرایط، بر احساس برخوردار از آزادی آکادمیک اثر گذاشته است و محافظه‌کار بودن و یا بی‌پروا بودن وی نحوه اجرای فعالیت‌های علمی را تحت‌شعاع قرار می‌دهد. خودسانسوری و محافظه‌کاری بیش از حد نیاز در کلاس درس و در انتخاب موضوع تحقیق و درج نتایج آن، به‌دلیل ویژگی‌های شخصیتی فرد و نداشتن احساس امنیت بیش از حد واقعی، محدودیت‌هایی است که آزادی آکادمیک را با چالش مواجه می‌کند.

هویت ملی

احساس تعلق و تعهد به مردم و وطن از جمله عواملی است که بر نحوه انجام‌دادن فعالیت‌های علمی استادان و محققان اثر می‌گذارد؛ برای مثال، عرق‌ملی‌داشتن و تلاش برای حفظ منافع ملی در استادانی که حوزه پژوهش آنان به مسائل امنیتی و منافع ملی مرتبط است، باعث می‌شود تا آنها با ایجاد خودسانسوری خودخواسته در محتوای پژوهش و داده‌های تحقیق و یا منصرف‌شدن از چاپ آن، محدودیت‌هایی را در

«برای سازمان‌های بیرونی که کار می‌کنی، محدودیت اینکه اون سازمان توقع دارد که تحقیق شما حمایتی باشد تا منتقدانه اگر نقد بکنی، می‌گویند که درست متوجه نشدی و خوب تحقیق نکردی. این رو نمونه‌اش را خودم تجربه کردم. در تیم تحقیق که بودیم، ایراد می‌گرفتیم و اشکال کار را می‌گفتیم، نمی‌پذیرفتند. در اکثر سازمان‌های بیرونی این حالت وجود دارد که تحقیق را به شما نمی‌دهند که به یک واقعیت پی‌برند بلکه به شما می‌دهند که نتیجه آن را در ویرترین دفترهای رؤسایشان بگذارند و بگویند که ما این تحقیق را انجام دادیم و یکسری بودجه دارند و ناچار هستند که آن را هزینه کنند».

بی‌اعتقادی سازمان به پژوهش

بی‌اعتقادی به پژوهش و بی‌اعتمادی به توان علمی متخصصان دانشگاهی و استفاده از آنان برای حل مشکلات به‌خصوص در بخش خصوصی و نبود فرهنگ بهینه‌سازی و اصلاح تجهیزات با استفاده از توان علمی متخصصان دانشگاهی و در عوض، خرید تجهیزات به‌دلیل توان مالی بخش خصوصی، از دیگر چالش‌هایی است که مصاحبه‌شوندگان به آنها اشاره کردند. آنها استدلال کردند که حذف بودجه پژوهشی در نوسان‌های اقتصادی و متوقف‌شدن تحقیق به‌دلیل جایگاه مناسب‌نداشتن پژوهش در سازمان‌های دولتی، موجب بی‌اطمینانی محقق در به‌سرانجام‌رساندن تحقیق می‌شود که این بی‌اطمینانی و بی‌اعتمادی به سازمان‌ها، آزادی آکادمیک استادان را در پژوهش با مشکل مواجه می‌کند.

رویکرد پوزیتویستی مدیران و بی‌توجهی به مشکلات ازبُعد انسانی و در نتیجه، بی‌توجهی به توان علمی و تخصص استادان علوم‌انسانی و استفاده از آنان برای حل مشکلات، به‌دلیل فراهم‌نبودن شرایط، فرصت تحقیق و ارائه نظرها و پیشنهادها برای حل مشکلات جامعه را برای صاحب‌نظران علوم‌انسانی فراهم نمی‌کند. یکی از استادان در این باره چنین استدلال کرد:

«انگار که علوم‌انسانی ما الان شکل تزیینی پیدا کرده و ارتباط ارگانیک با سیاست‌گذاری‌های ما ندارد؛ مثلاً، مرکز

استادان مشارکت‌کننده در این پژوهش، دو نوع راهبرد مختلف و متضاد را برگزیدند؛ درحالی که برخی با استراتژی انطباق‌پذیری، سعی کردند خود را با شرایط و محدودیت‌ها منطبق و سازگار کنند. برخی دیگر، راهبرد مواجهه فعال و مقاومت را انتخاب کردند. در راهبرد انطباق‌پذیری، مصاحبه‌شوندگان سعی کردند با اتخاذ شیوه‌ها و مکانیزم‌هایی، وفاداری‌شان را به آن اثبات کنند. برخی از این روش‌ها عبارت است از: درونی‌کردن هنجارهای جامعه و عدول‌نکردن از خط‌های قرمز، پای‌بندی به الزام‌های آموزشی و مقیدبودن به سیاست‌های اعمال‌شده از سوی نهادهای مسئول، خودسانسوری، اشاره‌نکردن و یا احتیاط در اشاره به مصادیق مناقشه‌برانگیز جامعه در مباحث کلاس و یا انطباق مصادیق مسائل کشورهای بیگانه با مباحث تئوری، پاسخ‌ندادن به سؤال‌های چالش‌برانگیز و ارجاع دانشجو به منابع برای دریافت پاسخ سؤال‌ها، احتیاط در معرفی منابع درسی و در نظر گرفتن وجه سیاسی نویسنده کتاب، اغماض و تسامح در نتایج تحقیق، اجتناب از ورود به موضوع‌های حساس، اجتناب از انتخاب موضوع در صورت دسترسی‌نداشتن به منابع تحقیق و محرمانه‌بودن منابع، منصرف‌شدن از ادامه تحقیق و یا منصرف‌شدن از نشر آن در صورت احساس خطر و خسارت. یکی از مصاحبه‌شوندگان به درونی‌کردن هنجارهای جامعه به‌عنوان راهکار مواجه با محدودیت‌ها اشاره کرد:

«ما در یک چارچوب سیاسی در این کشور زندگی می‌کنیم که این چارچوب را باید بشناسیم. اگر نشناسیم، نمی‌توانیم استادی کنیم. اون ملاحظات را در نظر می‌گیریم.»

یکی از مصاحبه‌شوندگان به اجتناب‌کردن از ورود به مباحث مناقشه‌برانگیز این‌طور اشاره کرد:

«من میرم سر کلاس یک تعداد مطالب کاملاً کلیشه‌ای و تکراری را بیان می‌کنم. به هیچ‌وجه دیگر امکان مانور علمی نیست و یا اینکه فرض کنید در آن مباحثی که ممکن است، چالش‌برانگیز باشد، توضیح نمی‌دهم. سؤالات را پاسخ نمی‌دهم و دانشجو را ارجاع می‌دهم به کتاب و می‌گویم، بروید فلان کتاب را بخوانید تا برای خودم مشکلی پیش نیاد.»

تحقیق و چاپ به‌خصوص در نشریات بین‌المللی برای خود ایجاد کنند. یکی از استادان در این باره، بیان کرد:

«در نشریات بین‌المللی من ملاحظات را در نظر می‌گیرم که این ملاحظات برای من بازدارنده است. تمام تلاشم را می‌کنم که جاسوس نشوم. چیزی نمی‌نویسم که هویت ملی‌ام به خطر بیفتد و یا کسی به کشورم و یا رئیس‌جمهورم حتی اگر قبولش نداشته باشم، توهین کند. من این ملاحظات را در نظر می‌گیرم.»

فرهنگ رشته‌ای

مرتبط‌بودن مباحث برخی رشته‌ها با مسائل سیاسی و محدودبودن اختیارهای استادان این حوزه در مقایسه با سایر رشته‌ها در تعیین محتوای آموزشی خود و کنترل و نظارت بیشتر بر فعالیت‌های علمی آنان، آزادی آکادمیک افراد این رشته‌ها را در مقایسه با افراد دیگر با محدودبودن مواجه می‌کند. یکی از استادان در این زمینه اشاره کرد:

«درحوزه علم حقوق، به‌خصوص برخی از شاخه‌های علم حقوق، مثلاً حقوق عمومی که مربوط به حوزه حاکمیت، مربوط به حوزه عمومی هست یا درحوزه حقوق جرم، مثلاً بحث ناهنجاری‌های اجتماعی، جرائم و بزهکاری‌هاست. اینها چون مستقیماً به مسائل ایدئولوژیک و حاکمیتی ارتباط پیدا می‌کنند؛ بنابراین ما طبیعتاً یک سلسله محدودیت‌هایی رو و تنگناهایی رو از لحاظ آزادی‌های آکادمیک داریم؛ به‌طوری که شما خیلی وقت‌ها نمی‌توانید به آسانی اون نظراتان را با دانشجویان در کلاس در میان بگذارید. نمی‌توانیم خیلی وقت‌ها قانون و یا رویه دادگاه‌ها را، مسائل حقوقی و ناهنجاری‌های حقوقی جامعه را به‌درستی مورد بحث قرار بدهیم. نقد بکنیم. گرایش‌به‌گرایش فرق می‌کند؛ مثلاً، درگرایش حقوق اقتصادی حساسیت کمتر هست و خیلی به آن خط قرمزها ارتباطی ندارد.»

راهبردها و استراتژی‌های مواجهه: انطباق‌پذیری درمقابل مقاومت

در مواجهه با انواع چالش‌ها که برخورداری فضای دانشگاهی را از آزادی آکادمیک با مانع و محدودیت مواجه کرده است،

دیدند، کار می‌کنند».

یکی از مصاحبه‌شوندگان دربارهٔ حفظ بی‌طرفی ارزشی اینگونه اشاره می‌کند:

«در درون کلاس بچه‌ها از طیف‌های مختلف فکری وجود دارند و حتی من ممکن است، راجع به یک موضوعی مثال بزمن، ممکن است موضع‌گیری بکنند و در آنجا که موضع بچه‌های که با موضع من موافق هستند، خرسند بشوند و برعکس بچه‌هایی که موضعشان با من موافق نیست، ناراضی بشوند و بحث پیش بیاید. ما برای اینکه کلاس جهت‌گیری خاصی پیدا نکند، بی‌طرفی ارزشی را سر کلاس حفظ می‌کنیم».

یکی از مصاحبه‌شوندگان دربارهٔ نگرش نشریات بین‌المللی به ایران اینگونه اشاره کرد:

«واقعیت یک چیزی که هست، البته مطمئن نیستم، حس می‌کنم برخی از این ژورنال‌ها که گرایش سیاسی دارند، خیلی از اینها از ایرانی‌ها چاپ نمی‌کنند و یا احتیاطی دارند. اولین کاری که من می‌کنم، میرم سرچ می‌کنم، ببینم تو اون ژورنال، ایرانی هم پیدامیشه، ببینم از محقق ایرانی هم چاپ کردند یا نه».

پیامدها

محدودیت‌های آزادی آکادمیک در فضای دانشگاهی و موانع تحقق آن در ابعاد آموزشی، پژوهشی و انتشار، پیامدهای مختلفی را به همراه داشته است که در ادامه، به پیامدهای آنها اشاره شده است.

کاهش کیفیت آموزش

فاصله‌گرفتن آموزش عالی از آموزش ایده‌آل جهانی به دلیل بی‌توجهی به دانش روز دنیا در تنظیم برنامه‌های آموزشی، کاهش میدان تدریس استاد به دلیل ضعف علمی و بی‌انگیزگی دانشجو، توجه کمتر استادان بر حوزهٔ آموزش و ارتقا کیفیت آن به دلیل ضعف ارزش‌گذاری آیین‌نامهٔ ارتقا و نبود مشوق‌های لازم در این حوزه، کاهش کیفیت منابع درسی به دلیل اعمال سلیقه بر محتوای آن، نبود انگیزهٔ کافی برای

مصاحبه‌شدگان با رویکرد مواجههٔ فعال و مقاومت، شیوه‌ها و مکانیزم‌های متعدّد و متنوعی را برای حفظ، استمرار و توسعهٔ آزادی آکادمیک در فضای دانشگاهی اتخاذ و اشاره کردند. پای‌بندنبودن به الزام‌های آموزشی و سیاست‌های اعمال‌شده در حوزه‌های مختلف مثل محتوای آموزشی و در نظر گرفتن نیاز جامعه و دانش روز دنیا در انتخاب سرفصل‌ها و محتوای آموزشی به تشخیص و مصلحت علمی خود، توجه به مسئولیت حرفه‌ای خود در انتخاب و انتقال مطالب به دانشجویان، انتقال مطالب با ادبیات نرم در موضوع‌های حساس، حفظ بی‌طرفی ارزشی و جانبداری‌نکردن از جناح خاص در انتقال مطالب علمی، پای‌فشاری در تعهد به اصول آکادمیک در انجام‌دادن رسالت حرفه‌ای مبتنی بر توجه به نیاز کشور و انتخاب و حل مسئله در انتخاب موضوع تحقیق، توجه کمتر به مقاله‌نویسی برای ارتقا، توجه به تربیت و پرورش دانشجو، اهمیت‌دهی به حوزهٔ علاقه‌مند دانشجو در تحقیق و پیشنهاد موضوع‌های تحقیقاتی، استفاده از داده‌ها و اطلاعات بین‌المللی در صورت دسترسی‌نداشتن به منابع و اطلاعات داخلی، ارسال مقاله به نشریات خارجی در صورت نداشتن توان مالی و نداشتن حمایت‌های لازم برای شرکت و حضور در کنفرانس‌ها و همایش‌های بین‌المللی، سعی فراوان در دسترسی قانونی به منابع و تجهیزات و کمک‌گرفتن از دوستان مقیم کشورهای خارجی برای خرید و ارسال منابع، اعتمادسازی در نشریات خارجی و نوشتن مقاله با همکاران علمی بین‌المللی از جملهٔ روش‌های این راهبرد محسوب می‌شوند.

یکی از مصاحبه‌شوندگان با توجه به پای‌بندنبودن به الزام‌های آموزشی، اینگونه اشاره کرد که

«فارغ از اینکه این اختیار را داریم یا نه، عملاً این کار را انجام می‌دهیم. عملاً موضوعاتی که در سرفصل بهش اعتقاد نداریم، ارائه نمی‌کنیم و برعکس‌اش موضوعات که فکر می‌کنیم باید بحث بشود، ارائه می‌کنیم. چندان سرفصل را نه فقط من فکر می‌کنم، اکثر اعضای هیئت‌علمی قبول نداشته باشند و اون‌جور که خودشان تجربه کردند، آموزش

نکردیم».

از خودبیگانگی علمی / فاصله گرفتن از دانشمندپروری

میسرنبودن تمرکز استادان بر موضوع‌ها و حوزه‌های علاقه‌مند خود در فعالیت‌های علمی، محدودبودن به حرکت در قالب آیین‌نامه‌ها و تطابق فعالیت‌های علمی خود با آن، نداشتن استقلال فکری، اندیشه‌ورزی، بالفعل شدن قابلیت‌های بالقوه و توجه کمتر به مطالعه و دانش‌افزایی، فاصله گرفتن از دانشمندپروری و ایجاد احساس از خودبیگانگی علمی به تولیدهای علمی خود را به دنبال دارد.

یکی از مصاحبه‌شوندگان به نبود فضا برای دانشمندپروری

اینگونه اشاره کرد:

«قوانین و مقررات آیین‌نامه‌ها به استاد اجازه نمی‌دهند که مستقلانه فکر کند، اندیشه کند و کار کند. در علوم انسانی سابق، استاد خودش صاحب‌نظر بود که مسئله ارتقا باعث شد که دانشمندپرور نباشیم و مطالعه وجود ندارد و همه چیز در سطح است».

احساس ناکارآمدی / منزوی شدن دانشمند

کاهش پاسخگویی به نیازهای جامعه به دلیل قوانین دست‌وپاگیر آیین‌نامه ارتقا، نداشتن احساس امنیت در ارائه و بیان نتایج فعالیت‌های علمی به دلیل فضای سیاسی و جنبه تشریفاتی داشتن محافل علمی، بی‌توجهی به نظرها و پیشنهادها و صوری بودن غالب تحقیقات در سازمان‌های دولتی، نگرش منفی و بی‌اعتمادی به متخصصان به خصوص متخصصان علوم انسانی و استفاده مناسب‌نکردن از توان و ظرفیت علمی آنان در حل مسائل و مشکلات کشور، احساس طردشدگی، ناکارآمدی و بی‌ارزشی و منزوی شدن را در بین متخصصان دانشگاهی ایجاد می‌کند.

یکی از مصاحبه‌شوندگان درباره احساس ناکارآمدی و

طردشدگی، اینگونه اشاره کرد:

«انگار که علوم انسانی ما الان شکل تزینی پیدا کرده و ارتباط ارگانیک با سیاست‌گذاری‌های ما ندارد. می‌گویم که از من چه استفاده‌ای شده؟ من اگر پزشکی می‌خواندم

تألیف و تدوین کتاب‌های درسی باکیفیت به دلیل ضعف ارزش‌گذاری آیین‌نامه ارتقا و نبود نظارت جدی بر کیفیت منابع تألیف و ترجمه‌شده، مجموع این پیامدها خود منجر به کاهش کیفیت آموزش عالی می‌شود. کاهش تمرکز بر آموزش به دلیل ارزش‌گذاری نامناسب آیین‌نامه ارتقا، پیامدی است که یکی از مصاحبه‌شوندگان به آن اشاره داشت:

«در دانشگاه‌های ما آموزش کاملاً فدای پژوهش شده که پژوهش تقلبی استاد حتی بهترین تدریس را هم بکند، حق ارتقا ندارد. باید مقاله تولید کند. این ضربه‌زده به آموزش، استاد دیگه کاری‌نداره چطور تدریس بکنه، همش دنبال مقاله‌نویسی و کسب امتیاز هست».

کاهش رسالت حرفه‌ای

نبود فضای آزاداندیشی و نظریه‌پردازی به دلیل فضای سیاسی کشور، چارچوب‌مندکردن و قالب‌مندکردن فضای آموزش عالی و ملزم کردن استادان به مطابقت دادن خود با آن، امکان پرورش نیروی انسانی متفکر و منتقد را کاهش می‌دهد. همچنین، میسرنبودن پرورش نیروی انسانی کارآمد و ماهر به دلیل کمبود امکانات و فراهم‌نبودن شرایط، پاسخگونبودن آموزش عالی به نیازهای جامعه، دورشدن از مسئولیت‌های اجتماعی به دلیل بی‌توجهی به نیازهای جامعه در برنامه‌ریزی آموزشی و فراهم‌نبودن شرایط برای انجام‌دادن تحقیق و پژوهش در راستای کمک به حل مشکلات کشور، از پیامدهای مقوله کاهش رسالت حرفه‌ای است.

یکی از مصاحبه‌شوندگان به پاسخگونبودن نیازهای جامعه

در تحقیقات، اینگونه اشاره کرد:

«آیین‌نامه ارتقا به شدت مقاله‌محور هست و این مقاله محوربودن یک هیئت علمی را از اون رسالت رشته خودش دور می‌کنه و من میام، فکر می‌کنم الان می‌خواهم استاد بشم، الان باید چکار کنم که استاد بشم و دیگه کاری ندارم کشاورز مشکل‌اش چیه. کسی هم به من خورده نمی‌گیره که منم پورپوزال میدم دانشجو کار می‌کنه. اونهم از توی پایان‌نامه‌اش مقاله درمیاره و منم ارتقا پیدا می‌کنم؛ ولی رسالت ما این بود که روی مسائل کشاورزی کار کنیم که

جامعه‌پذیری علمی دانشجو به دلیل شکل‌نگرفتن ارتباط مستمر بین استاد و دانشجو می‌شود. یکی از مصاحبه‌شوندگان درباره کاهش نقش الگومحوری استاد اینگونه بیان کرد:

«استاد دنبال حداقل درآمدی هست با شغل دوم سوم؛ مثلاً، به جای اینکه دو تا پایان‌نامه در طول ترم بردارد، بیست تا پایان‌نامه برمی‌دارد که پول پایان‌نامه را به‌عنوان حق‌التدریس بگیرد. این مشکل اقتصادی را تا جایی که می‌توانیم حل کنیم. اجازه بدهیم که استاد از این مشکلات رومزه اقتصادی فراغت پیداکنند. اگر بتواند فراغت فکری پیداکنند، می‌تواند بیاد در اتاق خودش بشینه و کار علمی بکند. برای دانشجو وقت بیشتری بگذارد.»

رواج بی‌انگیزگی در فضای دانشگاهی / کوچ‌دهی دانشمندان

بی‌انگیزگی برای تولیدهای علمی مؤثر به دلیل غلبه فرهنگ غربی در فضای دانشگاهی، نداشتن خودباوری به تولید علم در بین متخصصان ایرانی، کاهش انگیزه و آرامش برای انجام‌دادن فعالیت‌های علمی به دلیل تحت‌فشاربودن استادان، به‌خصوص استادان جوان به داشتن طرح تحقیقاتی و تعداد چشمگیری مقاله برای تمدید قرارداد و ادامه کار، کنترل غیرعلمی بر فعالیت‌ها، نداشتن احساس امنیت شغلی و داشتن دغدغه‌های ذهنی، بی‌انگیزگی برای فعالیت‌های علمی را در فضای دانشگاهی رواج می‌دهد.

کاهش انگیزه برای انجام‌دادن فعالیت‌های علمی پیامدی است که یکی از مصاحبه‌شوندگان به آن اشاره داشت:

«کسی که استاد می‌شود، دوست دارد آرامش داشته باشد. اساتید گذشته برعکس اساتید جدید خیلی به دنبال مادیات نیستند. دنبال یک محیط آرام هستند و آرامش می‌خواهند. خودشان را به دردسر نمی‌اندازند. نبود این احساس امنیت و آرامش باعث میشه که از کار اصلی‌ام من را دل‌سرد کند. درحقیقت، تدریس من مثل یک انجام وظیفه شده است.»

حداقل ۱۰۰۰ تا مریض را درمان می‌کردم؛ ولی الان برای سیاست کشورم چه کار کردم؟ فقط چیزهایی که خواندم را باید بنویسم. بعد دوباره به چهار نفر همان را یاد بدهم و اونها هم بیایند به چهار نفر دیگه یاد بدهند. اینکه نشد کار که باید تأثیر عملی بگذارید در جامعه».

رواج ناهنجاری علمی / کاهش کیفیت پژوهش / ناهنجاری مرتبه دانشگاهی

کمی‌گرایی در آیین‌نامه ارتقا، بی‌توجهی به کارایی و اثربخشی تحقیق و تعریف شاخص‌ها و معیارهای نادرست برای سنجش فعالیت‌های علمی استادان، ضمن رواج ناهنجاری‌های علمی (استفاده ابزاری از دانشجو در مقاله‌نویسی، رابطه‌گرایی برای چاپ مقالات و خریدوفروش طرح و مقاله، کتاب‌سازی و مقاله‌سازی)، موجب تمرکز بر موضوع‌های سطحی و کم‌ارزش، رواج مقالات بی‌کیفیت، کاهش کیفیت پژوهش، ارتقا نادرست استادان و ناهنجاری مرتبه دانشگاهی می‌شود. یکی از مصاحبه‌شوندگان درباره رواج ناهنجاری مرتبه علمی اینگونه بیان کرد:

«من با اینها مشکل دارم، در مقاله‌نویسی و من تنها کسی بودم که خودم تنها مقاله نوشتم و با دانشجو مقاله نوشتم و همیشه اعتراض کردم که استاد با دانشجو مقاله بنویسد و به این اعتقاد دارم که این همه استاد و دانشیار داریم، فقط با مقالات هست که ارتقاء پیدا کردند؛ ولی استاد به‌معنای واقعی وجود ندارد و به‌نظرم دانشمند نداریم. دانشجو در حد استاد نیست که استاد بیاد با دانشجو مقاله بنویسد.»

کاهش نقش الگومحوری استاد / کاهش جامعه‌پذیری علمی دانشجو

کاهش حضور استادان در دانشگاه به دلیل دغدغه‌های معیشتی و داشتن مشغله‌های متعدد، ضمن کاهش تعامل علمی با دانشجو، موجب کاهش نقش الگومحوری استاد و کاهش

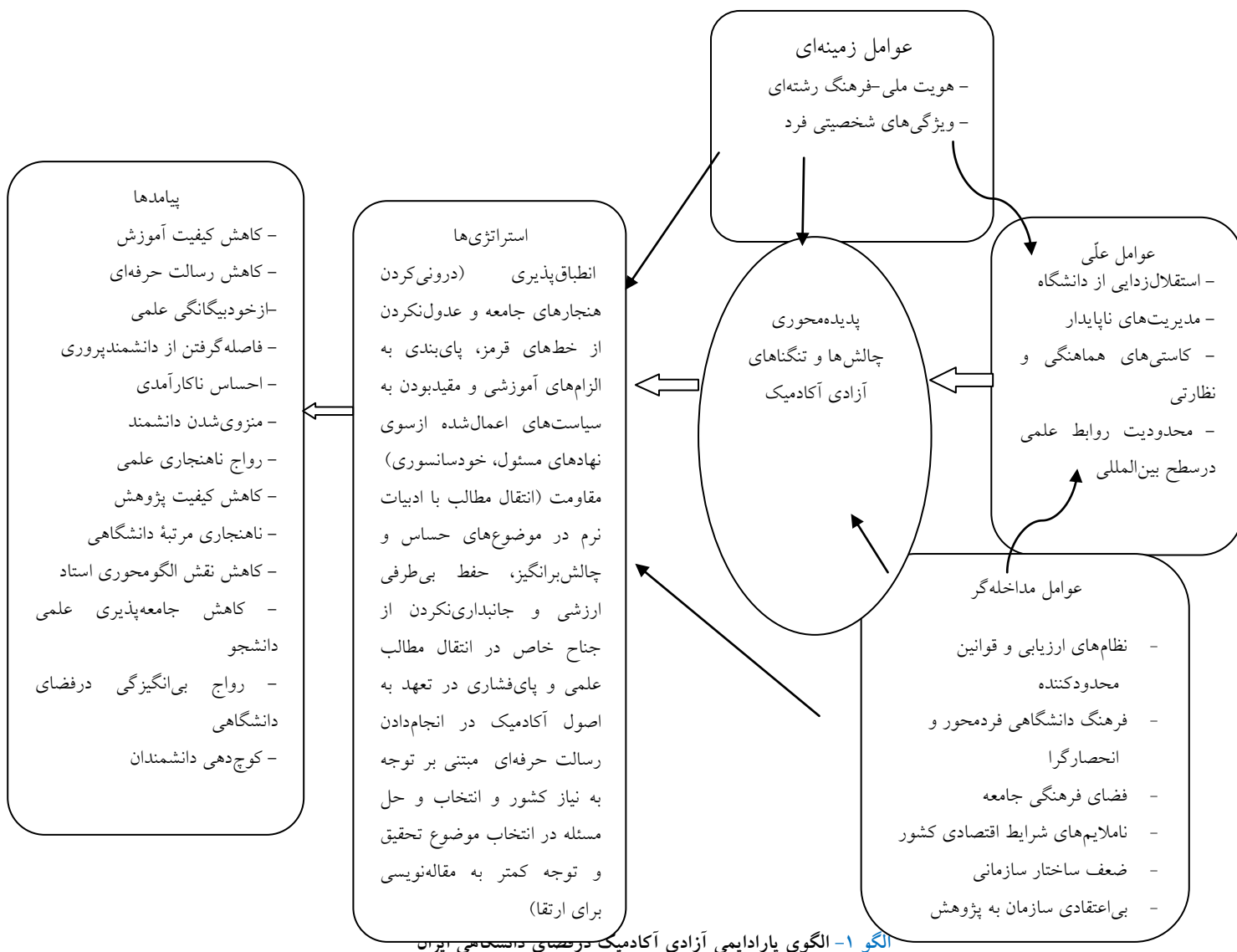

Fig 1- The paradigm model of academic freedom in the Iranian university environment

نتیجه

برآیند مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته عمیق با ۳۵ عضو هیئت علمی در دانشگاه‌های دولتی واقع در تهران و شهرستان‌ها (جدول ۱)، نشان می‌دهد که آزادی علمی در فضای دانشگاهی ایران با تنگناهای متعدد و مختلفی روبه‌روست و عوامل به‌وجودآورنده این تنگناها و پیامدهای منفی ناشی از آن، انحصار در هیچ‌یک از فضاها اجتماعی علم اعم از درون فضای اجتماعی علم و بیرون آن ندارد. بلکه

شامل هردوی آنها می‌شود.^۱ چنین یافته‌ای تا حد زیادی با توضیح‌های مجاب (1995) همخوانی دارد. وی اشاره کرد که

^۱ سه رویکرد عمده در جامعه‌شناسی علم عبارت است از: الف) رویکرد برونگرا، ب) رویکرد درونگرا، ج) رویکرد تلفیقی یا ترکیبی. رویکرد برونگرا (برون‌سیستمی) به عوامل بیرون فضای علم برای توضیح وضعیت علم و امور مربوط به آن توجه و تأکید دارد. در رویکرد درونگرا (درون‌سیستمی)، واقعیت علمی تحت تأثیر عوامل اجتماعی درون فضای علم قرار دارد و در چارچوب عملکرد اجتماع علمی تبیین می‌شود و در رویکرد سوم (تلفیقی) به هردو نوع عوامل اجتماعی درون و بیرون فضای علم توجه و تأکید می‌شود (جانعلی‌زاده چوب‌بستی، ۱۳۷۸: ۴۳).

ایده‌های نو از مختصات اصلی دانشگاه به حساب می‌آیند که وجود موانع، از رواج آزاداندیشی، رشد و پیشرفت علمی، رشد خلاقیت‌ها و در نتیجه، از اعتبار، کارآمدی و اثربخشی دانشگاهیان می‌کاهد و باعث رخوت، بی‌انگیزگی و ضعف خودباوری در کنشگران علمی می‌شود. لسناف (۱۳۸۵) معتقد است که بوروکراسی تحمیلی باعث تغییر ماهیت کار می‌شود. با کاسته شدن نقش عامل در شکل‌گیری کار، در نظر او روح کار از قالب آن جدا می‌شود. در این صورت، عامل، در حد ابزار کار پایین کشیده می‌شود. وقتی نیروی کار به‌عنوان هزینه تولید و نه ابزار تحقق یک هدف جمعی برای خیر و صلاح جامعه تعریف می‌شود، از محصول تلاش‌های کاری خود بیگانه می‌شود. بوروکراسی‌های تحمیلی به‌همراه کاستی‌های نظارتی و هماهنگی وزارت علوم و فرهنگ حاکم برفضای دانشگاه، موجب رواج ناهنجاری‌های علمی و ایجاد چالش‌هایی بر اجرای بهینه فعالیت‌هایی علمی می‌شود و دانشگاه را از رسالت حرفه‌ای خود دور می‌کند. علاوه بر این، شرایط فرهنگی و باورها و اعتقادهای حاکم بر جامعه نیز به‌خصوص در شهرهای کوچک با توجه به بسته‌بودن فضای جامعه، با ایجاد چالش‌هایی، ارتقا سطح دانش و فرهنگ جامعه را غیرممکن می‌کند. شرایط سیاسی-اجتماعی حاکم بر جامعه و حمایت‌نکردن جدی از فعالیت‌های حرفه‌ای متخصصان دانشگاهی بیرون از نهاد علم و فراهم‌نبودن بسترهای لازم برای استفاده از توان و ظرفیت علمی دانشگاهیان برای حل مشکلات و مسائل کشور، به همراه فساد و منفعت‌طلبی‌های سیاسی-اقتصادی رایج، شرایط را برای ایفای رسالت حرفه‌ای دانشگاهیان به‌ویژه متخصصان رشته‌های علوم انسانی که نگرش منفی به آن حاکم است، محدود می‌کند و ضمن کاهش کارایی و اثربخشی آموزش عالی و ایجاد انزوا در متخصصان دانشگاهی، باعث انفصال دانشگاه و جامعه می‌شود.

نامساعدبودن شرایط اقتصادی کشور، وابستگی مالی دانشگاه‌ها به دولت، نبود حمایت‌های کافی برای تأمین

مشکلات مربوط به آزادی علمی، از منابع مختلفی همچون دولت‌ها، جامعه و نیز از درون خود مؤسسه‌های آموزش عالی نشئت می‌گیرد. طبق یافته‌های این تحقیق، انجام‌دادن فعالیت‌های علمی و برخورداری فضای دانشگاهی از آزادی آکادمیک تحت تأثیر نوع فضای سیاسی و نحوه رفتار دولت‌ها و نیز روابط سیاسی دولت‌ها با یکدیگر است. درباره اثر نوع فضای سیاسی و نحوه رفتار دولت‌ها بر آزادی علمی، نیو و وگهت^۱ (۱۹۹۴) به دو نوع شیوه حکمرانی بر دانشگاه‌ها، یعنی کنترل دولتی و نظارت دولتی اشاره می‌کنند. در الگوی کنترل دولتی قدرت میان یک مجمع هیئت علمی و بوروکراسی دولتی توزیع می‌شود و نظام آموزش عالی را دولت ایجاد و اغلب به‌طور کامل آن را پشتیبانی مالی می‌کند. به‌علاوه، دولت بر بسیاری از فرآیندها نظارت دارد و برنامه‌ریز بسیار بانفوذ سیستم است؛ اما در الگوی نظارت دولتی، دخالت ازسوی دولت ضعیف است. دولت برای تضمین کیفیت علمی و تأمین سطح حداقلی از مسئولیت‌پذیری بر نظام آموزش عالی نظارت می‌کند. با سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری نهادهای وابسته به دولت بر آموزش عالی، استقلال‌زدایی از آن و اعمال سلیقه دولت‌ها بر نهاد علم، می‌توان مدل حکمرانی آموزش عالی ایران را مدل دولت‌گرا نامید. که حکمرانی دولت بر آموزش عالی، تضعیف حکمرانی علمی را به همراه دارد. علاوه بر حکمرانی دولت، تمرکزگرایی در ساختار آموزش عالی، ضعف مشارکت‌دهی، نبود اجماع و توافق جمعی برای تعریف برنامه‌ها و تدوین قوانین و مقررات به مصلحت جامعه علمی کشور، به‌عنوان عامل محدودکننده درونی، چالش‌هایی برای دانشگاهیان به وجود می‌آورد.

دیکنه شدن برنامه‌ها ازسوی نهادهای بیرون از فضای دانشگاه و همچنین درون نهاد علم، به‌همراه آیین‌نامه‌گرایی و بوروکراسی‌های حاکم بر فضای دانشگاه، خلاقیت و نوآوری را از بین می‌برد. خلاقیت، نوآوری، نقادی و کشف و طرح

¹ Neave & Vught

تضعیف کیفیت فعالیت‌های علمی می‌شود و به‌همراه تلاش برای حفظ منافع ملی و داشتن هویت ملی، برای متخصصان حوزه‌های مرتبط، چالش‌هایی را به همراه دارد.

یافته‌های این تحقیق نشان داد که عوامل و زمینه‌های متعددی با تهدید آزادی آکادمیک، کارکرد دانشگاه را تحت تأثیر قرار داده و از کارایی و اثربخشی آن کاسته است. پیامدهای منفی نبود یا کمبود آزادی آکادمیک با فلسفه اصلی و نقش‌های علمی-اجتماعی حقیقی دانشگاه در تعارض است. بارنت معتقد است که «آزادی آکادمیک یک الزام ساختاری و کارکردی برای جامعه علمی است و بدون آن دانشگاه و اجتماع علمی ناکارکرد یا بدکارکرد می‌شود و نمی‌تواند مأموریت خود را در تولید و مبادله و ترویج و انتقال دانش و خدمات تخصصی و حرفه‌ای مربوط به دانش، به‌طور کامل انجام دهد» (فراسنخواه، ۱۳۸۲: ۱۱).

در بحث ناکارآمدی دانشگاه و ضعف کارکردی آن در اثر نبود یا کمبود آزادی آکادمیک در فضای دانشگاهی به بحث اعتماد متقابل بین دانشگاه و دیگر نهادهای اجتماعی به‌ویژه نهاد سیاسی اشاره شده است که نبود این اعتماد منجر به رواج خودسانسوری و خودکنترلی در اجرای مسئولیت‌های حرفه‌ای و در نتیجه، موجب بدکارکردی دانشگاه و کاستن از کارایی و اثربخشی آن می‌شود. اهمیت این مسئله در نظر جمیع کلمن و مشاهده شد که معتقد است افزایش اعتماد به نخبگان، به افزایش امکان بالقوه کنش اجتماعی آنها منجر شده است و بی‌اعتمادی به نخبگان باعث به‌وجود آمدن فشاری که به تفویض اعتماد بیشتر به جایی دیگر منجر می‌شود که از پیامدهای آن فرار مغزهاست (کلمن، ۱۳۹۰). کاهش کارایی و اثربخشی دانشگاه و برآورده نکردن انتظارات و توقع‌های جامعه، منجر به بی‌اعتمادی به دانشگاه از سوی جامعه می‌شود. از دانشگاه انتظار می‌رود علاوه بر پرورش نیروی انسانی متخصص، متفکر و اندیشمند، در رفع نیازهای جامعه و کمک به اصلاح و بهبود رفاه حال جامعه نقش مؤثری داشته باشد؛ بنابراین برای پای‌بندی نظام آموزش عالی به رسالت حرفه‌ای

هزینه‌های لازم، نامناسب بودن و ناعادلانه بودن وجه دریافتی در قیاس با سایر مشاغل تخصصی، فراهم نبودن زمینه‌های انگیزشی لازم به‌همراه دغدغه‌های معیشتی و ملزم به داشتن مشاغل متعدد و نداشتن تمرکز لازم بر وظایف علمی، اجرای بهینه مسئولیت‌های حرفه‌ای را با چالش مواجه می‌کند و از کارایی و اثربخشی آموزش عالی می‌کاهد.

احساس امنیت شغلی به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های مهم آزادی آکادمیک که باعث تمرکز بر فعالیت‌های حرفه‌ای و انجام دادن بهینه وظایف می‌شود، به دلیل سیاست‌های انقباضی و انبساطی برخی مدیران سیاسی بر فضای آموزش عالی، به‌ویژه بر استادانی که محتوای مباحث آنان ارتباط نزدیک‌تری با مباحث سیاسی، اجتماعی و فرهنگی دارد، به‌همراه قوانین و مقررات حاکم بر تمدید قرارداد، تبدیل وضعیت و ارتقا مرتبه علمی، با ایجاد اضطراب و نگرانی و دغدغه‌های ذهنی، کاهش تمرکز بر فعالیت‌هایی علمی و تنزل کیفیت آموزش عالی و کارایی و اثربخشی آن را به دنبال دارد. در این میان، با توجه به شرایط استخدامی استادان جوان و شرایط متزلزل‌تری که درمقایسه با استادان باتجربه دارند، محدودیت‌های بیشتری در انجام دادن وظایف متحمل می‌شوند. دهقانی و همکاران (۱۳۹۰) در تأیید یافته‌های این تحقیق نشان دادند که استادان با رتبه علمی بالاتر، میزان آزادی علمی بیشتری را احساس می‌کنند. یافته‌های این تحقیق همچنین با نتایج تحقیق سلیمی و عبدی (۱۳۹۶) مطابقت دارد که در تحقیق خود به فرهنگ رشته‌ای و تفاوت ماهوی رشته توجه داشتند و نشان دادند که آزادی از خودسانسوری، آزادی از تلقین و القا و حفظ استقلال عمل سازمانی نهادهای دانشگاهی در حوزه علوم انسانی و اجتماعی درمقایسه با حوزه‌های علوم پایه و فنی-مهندسی اهمیت بیشتری دارد.

ویژگی شخصیتی فرد و احساس برخوردار بودن یا نبودن از آزادی آکادمیک، با اثر بر نحوه مواجهه با محدودیت‌ها، نحوه اجرای فعالیت‌هایی علمی را شکل می‌دهد که رواج خودسانسوری و محافظه‌کاری بیش از حد ضرورت، موجب

ذاکر صالحی، غ. و ذاکر صالحی، ا. (۱۳۸۹). «بررسی دیدگاه مدیران مراکز علمی کشور در زمینه استقلال دانشگاهی در ایران»، *آموزش عالی*، ۳ (۱)، ۳۳-۵۹.

رازق مرندی، ه. (۱۳۹۳). «استقلال نهادی اثربخش دانشگاه‌های دولتی ایران: ضرورت پویایی در فضای جهانی شده»، *پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، ۲۰ (۴)، ۱-۲۸.

سلیمی، ج. و عبدی، آ. (۱۳۹۶). «مطالعه انگاره‌ها و ادراکات اعضای هیئت علمی از مفهوم آزادی علمی»، *آموزش عالی ایران*، ۹ (۳)، ۵۸-۸۸.

بی‌نا. (۱۳۸۲). *سند چشم‌انداز بلندمدت نظام جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴*، دفتر مقام معظم رهبری.

عالی پور، ی؛ ایزدی، ص؛ صالحی عمران، ا. و صفارحیدری، ح. (۱۳۹۹). «آزادی علمی در نظام آموزش عالی ایران»، *جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی*، ۷ (۱۵)، ۲۶۷-۲۹۶.

غفرانی، م. ب. (۱۳۸۲). «مسائل ساختاری نظام آموزش عالی ایران و راه‌های برون‌رفت از آن در برنامه پنجم»، *مجلس و پژوهش*، ۱۰ (۴۱)، ۷۴-۱۰۰.

غفرانی، م. (۱۳۸۵). «مسائل ساختاری نظام آموزش عالی ایران و راه‌های برون‌رفت از آن در برنامه چهارم»، *مجلس و پژوهش*، ۱۰ (۴۱)، ۷۳-۱۰۰.

فراستخواه، م. (۱۳۸۲). «آزادی علمی»، *مجلس و پژوهش*، ۱۰ (۴۱)، ۱۰۲-۱۴۰.

قانع‌راد، م. ا. (۱۳۷۹). *جامعه‌شناسی رشد و افول علم در ایران*، تهران: مؤسسه انتشارات مدینه، چاپ اول.

قانع‌راد، م. ا. (۱۳۹۶). *شکست دانشگاه ایرانی، گفت‌وگوی علوم انسانی و نهادهای اجرایی علوم انسانی و جامعه*، <https://www.maslahat.ir> (۱۳۹۶/۱۰/۱۱).

کریمیان، ز؛ کجوری، ج؛ لطفی، ف. و امینی، م. (۱۳۹۰). «مدیریت دانشگاهی و پاسخگویی: ضرورت استقلال و آزادی علمی از دیدگاه اعضای هیئت علمی»، *آموزش در علوم پزشکی*، ۱۱ (۸)، ۸۶۳-۸۵۵.

کلمن، ج. س. (۱۳۹۰). *بنیادهای نظریه اجتماعی*، ترجمه

خود و کارایی و اثربخشی آن، حمایت‌های قانونی دولت و تضمین آزادی آکادمیک، ضروری است.

ترسیم محذوریت‌های چندگانه آزادی علمی در فضای دانشگاهی ایران، این نتیجه را روشن می‌کند که نجات نظام آموزش عالی از این تنگناهای چندبُعدی، نیازمند حرکت و تلاش مثبت، مساعد و همه‌جانبه در سطح‌های فردی و اجتماعی و ابعاد مختلف زندگی جمعی اعم از سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، حقوقی و مدیریتی در درون و بیرون فضای اجتماعی علم است. درگرو چنین تلاش‌های مساعدی امیدست که نظام آموزش عالی و دانشگاه‌ها در پرتو بهره‌مندی هرچه بیشتر از آزادی علمی بتوانند نقش‌های مدنظر و مسئولیت‌های اجتماعی خود را ایفا و به توسعه پایدار جامعه کمک مؤثری کنند.

منابع

اسلامی، ر. و مرادی، پ. (۱۳۹۵). «آزادی آکادمیک در نظام بین‌المللی حقوق بشر»، *حقوق اساسی*، ۱۳ (۱)، ۲۷-۷۱.

جاودانی، ح؛ توفیقی، ج؛ قاضی طباطبایی، م. و پرداختچی، م. (۱۳۸۷). «بررسی وضعیت مدیریت نظام آموزش عالی ایران از دیدگاه مدیران عالی، گذشته، حال و آینده»، *پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، ۱۴ (۲)، ۱۳۹-۱۶۱.

جانسون، گ. (۱۳۷۷). *اعلامیه جهانی حقوق بشر و تاریخچه آن*، ترجمه محمدجعفر پوینده، تهران: نشر نی، چاپ اول.

جانعلی‌زاده چوب‌بستی، ح. (۱۳۷۸). «تحلیلی بر نظریه‌های اجتماعی توسعه علم و تکنولوژی»، *رهیافت*، ۹ (۲۱)، ۳۵-۴۶.

بی‌نا. (۱۳۵۸). *در جست‌وجوی راه از کلام امام*، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، دفتر ۲۱.

دهقانی، ی؛ مرزوقی، ر؛ فقیه، ن. و فولادچنگ، م. (۱۳۹۰). «بررسی میزان آزادی علمی استادان دانشگاه شیراز با توجه به متغیرهای جمعیت‌شناختی»، *پژوهش‌های برنامه‌درسی*، ۱ (۲)، ۲۹-۵۶.

- continents: the winds of change*, Oxford: Pergamon Press.
- Searle, J. (1972). *The campus war*, England: Penguin Books .
- Westa, S. (2017). *Higher education research in the 21st century series*, What does academic freedom mean for academics? a case study of the university of bologna and the national university of Singapore boston: Sense publishers.
- World University Service. (1998). *The lima declaration on academic freedom and autonomy of higher education*.
 منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.
- لسناف، م.ا. (۱۳۸۵). *فلسوفان سیاسی قرن بیستم*، ترجمه خشایار دیهیمی، تهران: نشر ماهی، چاپ اول.
- محمدزاده، م.؛ شیربیگی، ن. و بلندهمتان، ک. (۱۴۰۰). «آزادی آکادمیک: تحلیلی کیفی بر بازتابی تجارب ذی‌نفعان نهاد علم در ایران»، *سیاست علم و فناوری*، ۱۴ (۲)، ۳۵-۵۰.
- American Association of University Professors. (1915). *Declaration of principles on academic freedom and academic tenure*, Accessed November 27, 2016.
<http://www.akronaaup.org/documents/AAUP1915.pdf>. PDF.
- Austin, A. (1990). Faculty cultures, faculty values, *New Directions for Institutional Research*, 17 (68), 61-74.
- Brubacher, J. S. (1977). *On the philosophy of higher education*, San Francisco: Jossey- Bass Publishers.
- Chapman, A. R. (1996). A violations approach for monitoring the international covenant on economic social and cultural rights, *Human Rights Quarterly*, 18 (1), 23-66.
- Corbin, J., and Strauss, A. (2015). *Basics of qualitative research techniques and procedures for developing grounded theory* (Forth Edit), Thousand Oaks: CA: SAGE.
- Ennab, T. (2014). *Academic freedom among faculty members in some jordanian universities and the problems they encounter when practicing them and proposals for development*, Unpublished master thesis, yarmouk University: Irbid, Jordan.
- Guba, E. G., and Lincoln, Y. S. (1989). *Fourth generation evaluation*, Newbury Park: CA: Sage.
- Higgins, J. (2000) Academic freedom in the new south africa. boundary 2, *International Journal of Literature and Culture*, 27 (1), 97-119
- Hook, S. (1970). *Academic freedom and academic anarchy*, New York: Cowles.
- Hoffmann, F., and Kinzelbach, K. (2018). *Forbidden knowledge academic freedom and political repression in the university sector can be measured. this is how*, Berlin Germany: published by global public policy institute (GPPi).
- Mojab, S. (1995). *Academic freedom 3 education and human rights, Iran* London: Zed books and world university service.
- Neave, G. (2003). *The dialogue between higher education research and practice. institutional research: from case study to strategic instrument*. Netherlands: Kluwer academic publishers.
- Neave, G., and Vught, F.A. (1994). *Government and higher education relationships across three*

